

Russia's 'Special Position' (Особое положение): Neo-Eurasianism, Civilisation-State, and the Geopolitics of Dual Hemisphere Strategy *

Preeprang Thanomsakchai ^a

Article Info

Article history:

Received September 27, 2025.

Revised November 18, 2025.

Accepted December 12, 2025.

Keywords:

Geopolitics; Neo-Eurasianism; Civilisation-State; Russia.

* This research article is part of the research project titled "Russia's Neo-Eurasianism: The Dynamic of Putin's Tsarist Tradition amidst Geopolitical Shifts," funded by the Bachelor of Arts Program in Political Science (Special Program) for the 2024 fiscal year.

Abstract

This research article examines Russia's reconfiguration of its geopolitical identity under the concept of Neo-Eurasianism in the post-Cold War era. It employs the Dual-Hemisphere Strategy framework to explain Russia's foreign policy behavior as a dynamic interaction between two key factors: (1) Systemic factors, which involve maintaining the balance of power in the Near Abroad to preserve Russia's traditional status and constructing a new balance in the Euro-Pacific region to attain a renewed international position; and (2) Domestic identity factors, shaped by the ideas of the state-civilization and the national humiliation narrative. The analysis identifies three main trajectories within the Dual-Hemisphere Strategy: (1) a European alignment strategy, rooted in the Tsarist legacy; (2) an Asian turn, influenced by classical Eurasianism and its rejection of Western dominance; and (3) a Eurasian bridge strategy, advanced under Vladimir Putin, which seeks to balance the two hemispheres and affirm Russia's status in the emerging multipolar order.

The study finds that the notion of the state-civilization functions as an ideological framework that legitimizes Russia's pursuit of both status preservation and status transformation. The narrative of national humiliation, stemming from Western encirclement and condescension, has been instrumental in justifying Russia's geopolitical assertiveness under Neo-Eurasianism, alongside its expanding role in international organizations such as the SCO, EAEU, CSTO, and BRICS. Ultimately, the research argues that the fusion of geopolitical calculation and civilizational identity-building constitutes the core of Russia's ongoing effort to restore great-power status and shape a post-Western, multipolar world order.

^a Lecturer, Dr., Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand. Email: Preeprang.t@ku.th

สถานะพิเศษของรัสเซีย:

ลัทธิยูเรเชียใหม่ รัฐ-อารยธรรม และภูมิรัฐศาสตร์ของยุทธศาสตร์สองซีกโลก *

ปรีห์ปราง ถนอมศักดิ์ชัย^a

Article Info

Article history:

Received 27 กันยายน 2568

Revised 18 พฤศจิกายน 2568

Accepted 12 ธันวาคม 2568

คำสำคัญ:

ภูมิรัฐศาสตร์; ลัทธิยูเรเชียใหม่; รัฐ-อารยธรรม; รัสเซีย

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “ลัทธิยูเรเชียใหม่ของรัสเซีย: พลวัตในจารีตแบบพระเจ้าซาร์ของ วลาดิเมียร์ ปูติน ท่ามกลางความผันแปรทางภูมิรัฐศาสตร์โลก” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์ ภาคพิเศษ ประจำปีงบประมาณ 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ต้องการศึกษาการปรับอัตลักษณ์ทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียภายใต้แนวคิดเรื่องลัทธิยูเรเชียใหม่ในยุคหลังสงครามเย็น โดยนำเสนอผ่านกรอบแนวคิดที่เรียกว่ายุทธศาสตร์สองซีกโลกเพื่ออธิบายพฤติกรรมทางนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในฐานะพลวัตที่เกิดจากปัจจัยในระดับระบบโดยเฉพาะเรื่องการรักษาดุลแห่งอำนาจในพื้นที่รัฐใกล้เคียงเพื่อรักษาสถานภาพดั้งเดิม และดุลแห่งอำนาจในยุโรป-แปซิฟิกเพื่อแสวงหาสถานภาพใหม่ กับปัจจัยเชิงอัตลักษณ์ภายในประเทศที่สร้างขึ้นจากแนวคิดเรื่องรัฐ-อารยธรรมกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอภัยคอดสูแห่งชาติ โดยหนึ่งในประเด็นวิเคราะห์คือการอธิบายว่ายุทธศาสตร์สองซีกโลกประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก ได้แก่ หนึ่ง ยุทธศาสตร์เข้าหายุโรปที่สืบเนื่องจากมรดกสมัชชาฯ สอง ยุทธศาสตร์หันสู่เอเชียที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิยูเรเชียแบบดั้งเดิม และ สาม ยุทธศาสตร์สะพานแห่งยูเรเชียในยุคของวลาดิเมียร์ ปูติน ซึ่งพยายามสร้างสมดุลระหว่างสองซีกโลกและยืนยันสถานะของรัสเซียในระเบียบโลกใหม่

ข้อค้นพบในเรื่องรัฐ-อารยธรรมพบว่าเรื่องเล่าความอภัยคอดสูจากการถูกปิดล้อมและการถูกดูแคลนโดยชาติตะวันตกถูกนำมาใช้สร้างความชอบธรรมให้การรักษาสถานภาพดั้งเดิมของรัสเซียภายใต้กรอบยูเรเชียใหม่ พร้อม ๆ กับการแสวงหาสถานภาพใหม่ของรัสเซียขยายบทบาทในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น SCO EAEU CSTO และ BRICS ท้ายที่สุดการผสมผสานกันระหว่างปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์กับปัจจัยด้านการสร้างอัตลักษณ์ทางอารยธรรมจึงกลายเป็นหัวใจสำคัญในความพยายามของรัสเซียในการฟื้นฟูสถานภาพมหาอำนาจ และสร้างระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจนำของตะวันตก

^a อาจารย์ ดร., ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900 ไทย Email: Preeprang.t@ku.th

1. บทนำ

“ไม่นานหลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ผมอยู่ที่เทือกเขาคอซาคัส¹ ซึ่งเป็นบริเวณที่ใช้แบ่งพรมแดนระหว่างยุโรปกับเอเชีย โดยมีทีมงานช่างภาพชาวรัสเซียติดตามไปด้วย ช่างภาพเป็นชายชราผู้สุขุม อดทน และเปี่ยมประสบการณ์ และยังเป็นบุตรชายของช่างภาพกองทัพแดงที่เคยถ่ายทำภาพยนตร์สารคดีจำนวนมากในช่วงที่เยอรมนีปิดล้อมสตาลินกราด ผมถามเขาว่า “ตกลงคุณเป็นคนยุโรปหรือคนเอเชีย?” เขาคุ่นคิดอยู่ครู่หนึ่ง ก่อนตอบว่า “ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง เพราะผมเป็นคนรัสเซีย” – ทิม มาร์แชลล์²

ในเดือน 31 สิงหาคม ถึงวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 2025 ประธานาธิบดี Vladimir Putin ได้เดินทางเยือนเมืองเทียนจินเพื่อเข้าร่วมประชุมองค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Cooperation Organisation) หรือ SCO ท่ามกลางการจับตามองของผู้สื่อข่าวต่างประเทศ โดยที่สายตาทุกคู่ต่างจับจ้องว่าการประชุม SCO ในปีนี้จะมีการเปิดประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของยุทธศาสตร์มุ่งสู่ยูเรเชีย (Eurasian Turn) หรือไม่ (Kremlin, 2025) เพราะนับแต่การผนวกไครเมียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัสเซียในปี 2014 เราจะพบว่ารัสเซียในปัจจุบันมิได้กำหนดสถานภาพของตนในฐานะชาติมหาอำนาจในยุโรปเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ได้กำหนดสถานภาพแบบใหม่ (หรือสถานภาพเก่าที่นำมาประกอบสร้างใหม่) ภายใต้อินทรีย์ที่ซึ่งเรียกว่า “ยูเรเชีย” (Eurasia) อันหมายความรวมถึงภูมิรัฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่กึ่งกลางของกลุ่มอารยธรรมและอาณาบริเวณที่กินพื้นที่ขนาดใหญ่จากลิบซอนไปจรดเมืองวลาดีวอสต็อก (Putin, 2014)

หากถามว่าแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์ข้างต้นเกิดขึ้นมาท่ามกลางบริบทอะไรบ้าง อาจพบคำตอบจากหลายปัจจัยประกอบกัน ซึ่งบทความชิ้นนี้จะนำเสนอคำอธิบายเชิงระบบต่อบรรดาคำตอบเหล่านั้นต่อไป อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้า โดยเฉพาะหลักฐานจากถ้อยแถลงของรัสเซียเอง จะพบว่า สิ่งที่ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งมักตั้งอยู่บนกรอบการอธิบายในฐานะผู้ถูกกระทำ³ อันเป็นผลจากความพ่ายแพ้ในความขัดแย้งสองขั้วอำนาจระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตในสมัยสงครามเย็นที่ทำให้สถานภาพดั้งเดิมของจักรวรรดิรัสเซียที่เคยเกรียงไกรต้องล่มสลายลงอย่างฉับพลัน (Zubok, 2009, pp. 327–330) ถัดมาคือความพ่ายแพ้จากการถูกทรยศหักหลังโดยพันธมิตรของสหรัฐฯ ในนาม NATO และการขยายตัวสู่ทิศตะวันออกของสมาชิก NATO ซึ่งทั้งลดทอนขีดความสามารถในการป้องกัน และในขณะเดียวกันก็ได้สร้างแรงคุกคามที่มากขึ้นต่อสถานภาพดั้งเดิมที่ลดน้อยลงของรัสเซียในศตวรรษที่ 21 (Mearsheimer, 2014) จนกระทั่งความอภัยยอดสุดระลอกล่าสุดที่วางอยู่บนการถูกกระทำปิดล้อมจากชาติตะวันตก (Western encirclement) ซึ่งกลายเป็นวาทกรรมหลักของลัทธิยูเรเชียใหม่ของรัสเซียในการสร้างความชอบธรรมให้รัสเซียหันไปสู่มิตรด้านทิศตะวันออกมากขึ้นหรือที่หลายฝ่ายเรียกว่าเป็นการหันสู่เอเชีย (Turn to Asia) (Putin, 2014)

การหันเหสู่โลกตะวันออกดังกล่าวยังสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่ถูกผลักดันให้กลายเป็นชุดอุดมการณ์หลักของชาติในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะกระแสชาตินิยมในรัสเซียที่พยายามต่อต้านอิทธิพลของตะวันตกในนามของลัทธิยูเรเชียใหม่หรือลัทธิ นีโอยูเรเชีย (Neo-Eurasianism) ซึ่งแต่เดิมที่เป็นเพียงความคิดกระแสรองในประเทศที่มีการนำเสนอผ่านนักวิชาการชาวต่างชาติอย่าง Alexandre Dugin (Laruelle, 2008) มาตั้งแต่ช่วงหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลงใหม่ ๆ แต่ยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐในตอนแรก

¹ แนวพรมแดนทางธรรมชาติในรัสเซียที่ถือกันว่าเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างทวีปยุโรปกับทวีปเอเชีย

² นักหนังสือพิมพ์ และนักเขียนที่มีผลงานด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียง

³ เช่นเดียวกับวิธีคิดเรื่องศตวรรษที่ 19 ในฐานะศตวรรษแห่งความอภัย (百年国耻) ของชาติจีน

จนกระทั่งการเผชิญหน้าระหว่างรัสเซียกับโลกตะวันตกเริ่มรุนแรงขึ้นหลังปี 2000 โดยมีเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหสำคัญอย่างการผนวกแคว้นไครเมียในปี 2014 และล่าสุดคือสงครามในยูเครนนับตั้งแต่ปี 2022 ก็ยิ่งเร่งเร้าให้ Kremlin นำลัทธิยูเรเชียใหม่มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์รัฐที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น การนำเสนอลัทธิยูเรเชียในเอกสาร แนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซีย (Концепция внешней политики Российской Федерации 2023 г. / The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation) ในปี 2023 ของกระทรวงการต่างประเทศแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย ซึ่งข้อความในตอนต้นของเอกสารชิ้นนี้สะท้อนจุดยืนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในปัจจุบันที่วางอยู่บนพื้นที่ยูเรเชียและอุดมการณ์แบบยูเรเชียใหม่อย่างชัดเจนว่า (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023)

กว่าพันปีแห่งความเป็นรัฐเอกราช มรดกทางวัฒนธรรมจากยุคสมัยก่อน ความผูกพันทางประวัติศาสตร์อันลึกซึ้งกับวัฒนธรรมยุโรปดั้งเดิมและวัฒนธรรมอื่น ๆ ของยูเรเชีย ตลอดจนความสามารถในการสร้างความอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนระหว่างผู้คนที่มีความแตกต่างทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา ภายในดินแดนเดียวกันที่ได้รับการหล่อหลอมมาหลายศตวรรษ ล้วนเป็นปัจจัยที่กำหนดสถานะพิเศษของรัสเซีย (Особое положение) ในฐานะรัฐ-อารยธรรม (государство - цивилизация) ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และในฐานะมหาอำนาจของยูเรเชีย (Обширная евразийская держава) และมหาอำนาจของยูโร-แปซิฟิก (Евро-тихоокеанская держава) อันกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงประชาชนรัสเซียเข้ากับชนชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนทางวัฒนธรรมและชุมชนทางอารยธรรมของโลกรัสเซีย (แพลและเน้นข้อความโดยตัวผู้วิจัย)

จากข้อความข้างต้น สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นคือ ปัจจัยทำให้ลัทธิยูเรเชียใหม่กลายเป็นอุดมการณ์หลักของรัสเซียในปัจจุบัน โดยอธิบายผ่านปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์โดยเฉพาะพื้นที่ที่เรียกว่ายูเรเชียและยูโร-แปซิฟิก โดยสัมพันธ์กับปัจจัยที่เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับรัฐ-อารยธรรม (state-civilization) และเรื่องเล่าของความอับอายต่อสุแห่งชาติ (national humiliation) ของรัสเซียที่นำไปสู่การสถาปนาลัทธิยูเรเชียใหม่หลังสงครามเย็น โดยเชื่อว่าปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อนโยบายและจุดยืนของรัสเซียในโลกผ่านการดำเนินยุทธศาสตร์สำคัญสามรูปแบบซึ่งผู้วิจัยพัฒนามาจากข้อเสนอเรื่องชุดภาษาเกี่ยวกับอารยธรรมสามแบบ (three civilizational grammars) ของ Marlène Laruelle ว่าที่ผ่านมารัสเซียวางสถานะของตัวเองโดยให้ยุโรปเป็นไม้บรรทัดวัดตนเองเสมอ (Laruelle, 2008) และกลายเป็นแนวทางการกำหนดตัวเองสามรูปแบบคือการที่รัสเซียอธิบายตนเองในฐานะประเทศในยุโรปที่เดินตามเส้นทางการพัฒนาแบบตะวันตก กับรัสเซียในฐานะประเทศในยุโรปที่เลือกเส้นทางการพัฒนาที่ไม่ใช่แบบตะวันตก และสุดท้ายคือรัสเซียในฐานะประเทศนอกยุโรปโดยสิ้นเชิง โดยที่ผู้วิจัยนำมาพัฒนาใหม่ในฐานะยุทธศาสตร์ของรัสเซีย 3 รูปแบบ ดังนี้

(1) ยุทธศาสตร์ตามตัวแบบพระเจ้าซาร์ปีเตอร์มหาราช (Tsarism) การวางตนเองหรือระบุอัตลักษณ์ของตนว่าเป็นหนึ่งในชาติทรงอำนาจของยุโรป (European power)

(2) ยุทธศาสตร์ตามตัวแบบลัทธิยูเรเชียดั้งเดิม (Eurasianists) หรือตัวแบบที่ต้องการปฏิเสทโลกตะวันตกและหันไปสู่อูเรเชีย โดยพื้นแนวคิดเรื่องพื้นที่ยูเรเชียในฐานะทางเลือกใหม่

(3) ยุทธศาสตร์ตามตัวแบบ Putin หรือลัทธิยูเรเชียใหม่ที่วางรัสเซียในฐานะสะพาน (Eurasian Bridge) ทางภูมิรัฐศาสตร์และรัฐ-อารยธรรมที่ไม่ใช่ทั้งยุโรปหรือเอเชียโดยสมบูรณ์ แต่สามารถปรับตัวเพื่อเชื่อมโยงกับทั้งสองฝ่ายได้ โดยเฉพาะในบริบทของโลกพหุขั้ว (multipolar world order) และการลดการครองอำนาจนำของสหรัฐฯ (American hegemony) ในเวทีโลก

แต่ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินยุทธศาสตร์แบบใดก็ตาม ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปว่าการหมกมุ่นอยู่กับยุโรปยังคงเป็นหัวใจสำคัญในภาษาทางการเมืองของรัสเซีย แต่ในขณะเดียวกันการใช้ยุโรปเป็นไม้บรรทัดวัดตัวตนของรัสเซียย่อมยากที่จะเลี่ยงความย้อนแย้งสองด้านภายในตัวเอง โดยในด้านหนึ่งรัสเซียมองยุโรปว่าเป็นมาตรฐานในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ เศรษฐกิจที่รัสเซียควรเอาเยี่ยงอย่างและผสมผสานความร่วมมือด้วย แต่ในอีกด้านหนึ่งการที่รัสเซียปฏิเสธแนวคิดเสรีนิยมแบบตะวันตกตลอดจนคำอธิบายเรื่องรัฐ-อารยธรรมที่เน้นว่ารัสเซียและยุโรปวางอยู่บนค่านิยมและอัตลักษณ์ที่ต่างกัน ซึ่งกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการวางเรื่องเล่าของรัสเซียในปัจจุบันก็ทำให้เกิดความเป็นอื่นในทางภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitical othering) กับโลกตะวันตกที่มากขึ้นตามมาด้วยเช่นกัน และสิ่งนี้เองที่สุดท้ายจะค่อย ๆ ปิดกั้นความเป็นไปได้ของการสร้างกรอบความร่วมมือในอนาคต และผลก็ให้รัสเซียต้องชดเชยด้วยการแสวงหากรอบความร่วมมือใหม่ ๆ ตลอดจนบทบาทระหว่างประเทศอื่น ๆ ที่วางอยู่บนกรอบยูเรเชียแทน ไม่ว่าจะเป็น BRICS องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ (SCO) เครือรัฐเอกราช (CIS) สหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (EAEU) องค์การสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกัน (CSTO) กลุ่ม RIC (รัสเซีย อินเดีย จีน) หรือองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ ที่รัสเซียพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยประกอบด้วย

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการนำแนวคิดเรื่องภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียไปปรับใช้กับการกำหนดนโยบายภายในประเทศและต่างประเทศของรัสเซีย
3. เพื่อศึกษาผลกระทบที่แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียมีต่อการแสดงบทบาทของรัสเซียในภูมิภาคและในเวทีโลก

คำถามวิจัย

แนวคิดเรื่องภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจนถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจกำหนดนโยบายทั้งภายในประเทศและนโยบายต่างประเทศของรัสเซียที่สัมพันธ์กับบทบาทของรัสเซียในภูมิภาคและเวทีโลกอย่างไร

2. กรอบแนวคิดในการวิจัย

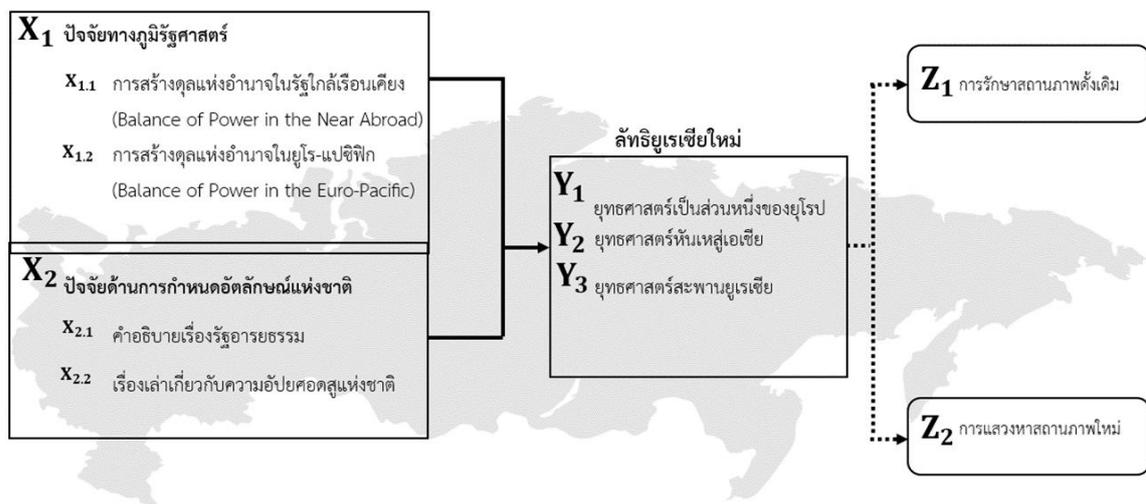
งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดลัทธิยูเรเชียใหม่ในฐานะที่เป็นกรอบความคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ซึ่งมิได้หยุดนิ่ง หากแต่ถูกสร้างขึ้นและปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตของระบบอำนาจโลกในแต่ละช่วงเวลา โดยความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่รัสเซียรับรู้ว่าจะดำรงอยู่ภายในระบบระหว่างประเทศตลอดจนปฏิบัติการของรัสเซียต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในระบบนั้น ทั้งนี้ หัวใจสำคัญของการวิเคราะห์ในครั้งนี้อยู่บนสิ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ยุทธศาสตร์สองซีกโลก” (Dual Hemisphere Strategy) ซึ่งสะท้อนการแบ่งทิศทางการแข่งขันภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียออกเป็นสองด้าน ด้านหนึ่งคือซีกโลกตะวันตก กับอีกด้านหนึ่งคือซีกโลกเอเชียในความหมายของทั้งประเทศที่มีพรมแดนติดกับรัสเซียกับเอเชียในความหมายแบบกว้างที่ครอบคลุมอารยธรรมอันหลากหลายทั้งหมดของเอเชีย และแนวคิดสองซีกโลกนี้ได้เปิดทางเลือกให้แก่ตัวแบบที่เป็นยุทธศาสตร์สามแนวทางของรัสเซีย ได้แก่ หนึ่ง แนวทางการกำหนดรัสเซียให้เป็นส่วนหนึ่งของยุโรปหรือระบุตัวเองเป็นมหาอำนาจยุโรป สอง แนวทางการปฏิเสธตะวันตกและหันไปสู่อเอเชียโดยอาศัยแนวคิดยูเรเชียที่ถูกฟื้นคืนขึ้นมา และ สาม แนวทางการวางตำแหน่งรัสเซียในฐานะสะพานเชื่อมที่ไม่ได้เป็นยุโรปหรือเอเชียอย่างสิ้นเชิงทั้งในด้านการอารยธรรมและภูมิรัฐศาสตร์ แต่เป็นสะพานยูเรเชีย (Eurasian Bridge) ที่มีศักยภาพในการปรับหมุน

ทิศทางระหว่างทั้งสองซีกโลกได้ โดยเฉพาะในบริบทของโลกหลายขั้วอำนาจ (multipolar world) ซึ่งถือเป็นหัวใจของลัทธิยูเรเชียใหม่ในยุคของ Putin หลังปี 2014

เมื่อกำหนดปัญหาการวิจัยเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงพัฒนาข้อเสนอของ Elias Götz (Götz, 2017, pp. 379–381) ซึ่งได้นำกรอบวิเคราะห์ของ Kenneth Waltz (Waltz, 1959, pp. 1–15) เรื่อง “The Three Images” มาประยุกต์ใช้ โดยมองผ่านสามระดับ ได้แก่ ระดับระบบ (system level) ระดับภายในประเทศ (domestic level) และระดับปัจเจก (individual level) ในระดับระบบ Götz เสนอว่าปัจจัยสำคัญคือการจัดดุลอำนาจซึ่งเป็นปัจจัยเชิงวัตถุ (material) ขณะที่ระดับภายในประเทศแบ่งออกเป็นสองส่วน คือการสร้างเรื่องเล่าแห่งอัตลักษณ์หรืออัตลักษณ์ประจำชาติ (national identity narrative) และศักยภาพของรัฐ (state capacity) สองปัจจัยนี้มีบทบาทเป็นตัวขยายสัญญาณ (magnifier) ในการกำหนดนโยบาย ส่วนปัจจัยระดับปัจเจกคือผู้นำและภาวะผู้นำ (leadership) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวส่งสัญญาณ (transmitter) ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้น โดยพัฒนาจากข้อเสนอของ Götz มาเป็นฐานและเสนอเป็นกรอบแนวคิดใหม่เพิ่มเติม โดยแบ่งปัจจัยระบบ (X1) ออกเป็นสองส่วนย่อย ได้แก่ (X1.1) การจัดดุลแห่งอำนาจ (Balance of Power) ในพื้นที่รัฐใกล้เคียง (Near Abroad) และ (X1.2) การจัดดุลแห่งอำนาจในภูมิภาคยูโร-แปซิฟิก (Euro-Pacific) ส่วนปัจจัยภายในประเทศ (X2) นั้น ผู้วิจัยหยิบยืมกรอบการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งชาติ (national identity narrative) มาใช้ แต่จะอธิบายด้วยแนวคิดเรื่องรัฐ-อารยธรรมควบคู่ไปกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอับยศอดสูของชาติ (national humiliation) แทน โดยทั้งสองเรื่องต่างมีประธานาธิบดี Putin เป็นตัวแสดงสำคัญในการตัดสินใจระดับให้การเผยแพร่เรื่องเล่าดังกล่าวกลายเป็นชุดคำอธิบายกระแสหลักของรัสเซีย

สุดท้ายคือปัจจัยที่เป็นผลลัพธ์หรือตัวแปรตามของงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งหมายถึงยุทธศาสตร์สองซีกโลกของรัสเซียทั้ง 3 รูปแบบที่รัสเซียอาจเลือกใช้ อันได้แก่ (Y1) ยุทธศาสตร์การกำหนดตนเองในฐานะส่วนหนึ่งของยุโรป (European alignment) (Y2) การหันเหไปสู่เอเชีย (Turn to Asia) และ (Y3) ยุทธศาสตร์การเป็นสะพานยูเรเชีย (Eurasian Bridge) ในฐานะทางเลือกเพื่อป้องกันความเสี่ยงเชิงยุทธศาสตร์ กล่าวคือเป็นการวางตัวเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผูกมัดกับซีกโลกเดียว และสุดท้าย ผู้วิจัยเสนอว่าไม่ว่ารัสเซียจะเลือกดำเนินยุทธศาสตร์ใดก็ตามใน 3 ยุทธศาสตร์นี้ ล้วนแต่มุ่งสู่เป้าหมายอย่างเดียวกัน นั่นคือการรักษาสถานภาพดั้งเดิม (Z1) หรือการแสวงหาสถานภาพใหม่ (Z2) ในระบบระหว่าง

โดยปัจจัยทั้งหมดนี้สามารถสรุปได้ตามแผนภาพดังต่อไปนี้

3. บทวิเคราะห์

3.1 ภูมิรัฐศาสตร์ของลัทธิยูเรเชียใหม่

3.1.1 ดุลแห่งอำนาจของรัสเซียในพื้นที่รัฐใกล้เรือนเคียง (Near Abroad)

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์การสร้างดุลแห่งอำนาจของรัสเซียในพื้นที่รัฐใกล้เรือนเคียงที่เกิดการเปลี่ยนระบอบหลังเหตุการณ์ปฏิวัติหลากสี (Colors Revolution) โดยเฉพาะกรณียูเครนซึ่งมีสองช่วงเวลาคือยูเครนในเหตุการณ์ผนวกดินแดนแคว้นไครเมียในปี 2014 และหลังปฏิบัติการพิเศษทางการทหารในปี 2022 ตามลำดับ โดยจะพบว่าหากย้อนกลับไปในทศวรรษแรกภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี 1991 รัสเซียได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาภายใน ส่วนภายนอกก็มุ่งสร้างความสัมพันธ์อันดีกับโลกกับตะวันตก ซึ่งสำหรับรัสเซียแล้ว การรักษาสถานภาพดั้งเดิม (status quo) เมื่อครั้งยังเป็นสหภาพโซเวียตคือสิ่งสำคัญ ดังนั้น การคงที่หนึ่งในขณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ การรักษาขีดความสามารถทางนิวเคลียร์ และที่สำคัญคืออิทธิพลเหนือประเทศที่แต่เดิมเคยอยู่ภายในสหภาพถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง (Russian International Affairs Council [RIAC], 2012) ดังสะท้อนผ่านคำว่ารัฐใกล้เรือนเคียง (Near Abroad; Ближнее Зарубежье) ซึ่งถูกบัญญัติขึ้นในช่วงเวลาที่สหภาพโซเวียตล่มสลาย ซึ่งสะท้อนว่าในตอนแรกรัสเซียพิจารณารัฐใหม่เหล่านี้ว่าเป็นรัฐอธิปไตยที่มีอิสระอย่างแท้จริงจากเดิมที่เคยมองสาธารณรัฐเหล่านี้ในฐานะเขตแดนรอบนอกของประเทศเดียวกันคือสหภาพโซเวียต ก่อนที่ต่อมารัสเซียจะเริ่มปรับนโยบายมาเป็นการแผ่อิทธิพลเหนือรัฐเหล่านี้มากขึ้นเพื่อรักษาสถานภาพดั้งเดิมของตนแทนเพื่อตอบโจทย์ดุลแห่งอำนาจและการรักษาตัวตนของรัสเซียในฐานะมหาอำนาจของภูมิภาค และพร้อมกันนั้นก็มุ่งกีดกันอิทธิพลครอบงำจากมหาอำนาจภายนอกในเขตพื้นที่ของเครือรัฐเอกราช (Commonwealth of Independent States หรือ CIS; Содружество Независимых Государств / СНГ) ที่เป็นเขตอิทธิพลเก่าของตน (Tsygankov, 2013)

ภายใต้บริบทดังกล่าว รัสเซียจึงได้กำหนดเส้นห้ามล้ำ (red lines) ขึ้นเพื่อรักษาสถานะความมั่นคงของตน โดยเส้นเหล่านี้ประกอบด้วย หนึ่ง การไม่ยอมรับให้ประเทศสมาชิกเครือรัฐเอกราช (CIS) เข้าร่วมเป็นสมาชิก NATO สอง การปฏิเสธรการติดตั้งฐานทัพต่างชาติในดินแดนของประเทศสมาชิก CIS และ สาม การคัดค้านการใช้กำลังทหารในภูมิภาคโดยปราศจากความเห็นชอบจากรัสเซียเสียก่อน แนวคิดดังกล่าวสะท้อนอย่างชัดเจนในเอกสารเรื่อง “แนวคิดนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซีย” (The Foreign Policy Concept of the Russian Federation) ในปี 2000 (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2000) และตอกย้ำอีกครั้งในภายหลังผ่าน “หลักนิยมทางทหาร” (Military Doctrine) ในปี 2010 และ 2014 (Ministry of Defense of the Russian Federation, 2010; Ministry of Defense of the Russian Federation, 2014) ที่เน้นอย่างชัดเจนว่าภัยคุกคามหลักของรัสเซียมาจากการขยายตัวของ NATO และการวางกำลังทหารของชาติตะวันตกใกล้กับพรมแดนของรัสเซีย ซึ่งถือเป็นการละเมิดเส้นห้ามล้ำทางยุทธศาสตร์ที่รัสเซียประกาศไว้ตั้งแต่ทศวรรษ 1990

จุดเปลี่ยนสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์ในพื้นที่หลังสหภาพโซเวียตที่ถือว่าบทรทดสอบที่ร้ายแรงที่สุดของนโยบายต่างประเทศรัสเซียต่อประเทศสมาชิก CIS ในทศวรรษ 2000 คือเหตุการณ์การปฏิวัติสี (color revolution; Цветные революции) ที่เริ่มต้นจากการปฏิวัติกุหลาบในจอร์เจีย (Rose Revolution) ปี 2003 ก่อนจะลุกลามไปยังประเทศอื่น ๆ ต่อมาทั้งการปฏิวัติสีส้ม (Orange Revolution) ในยูเครนปี 2004 และการปฏิวัติดอกทิวลิป (Tulip Revolution) ในคีร์กีซสถานปี 2005 (Trenin, 2012) ซึ่งจุดร่วมของเหตุการณ์เหล่านี้คือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมักเป็นผลจากการประท้วงของฝ่ายที่เรียกร้องการปกครองแบบ

เสรีประชาธิปไตยแบบตะวันตกและขับไล่ผู้นำอำนาจนิยมเดิม และโดยส่วนมากแล้วผู้นำเดิมก่อนการปฏิวัติเหล่านั้นมักมีนโยบายที่ฝักใฝ่รัสเซีย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอันเกิดจากการปฏิวัติจึงสะท้อนพลวัตในนโยบายต่างประเทศที่ประเทศในกลุ่ม CIS เหล่านี้ผลจากรัสเซียและหันไปสานสัมพันธ์กับโลกตะวันตกมากขึ้น

ในกรณีของยูเครนนั้น การปฏิวัติสีส้มในปี 2004–2005 ได้เปิดมิติใหม่ที่สร้างความกังวลอย่างยิ่งต่อรัสเซีย เพราะการเข้าหาโลกตะวันตกของยูเครนเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องการขยายตัวของ NATO ไปถึงพรมแดนรัสเซีย โดยในช่วงต้นปี 2008 เมื่อผู้นำยูเครนซึ่งได้รับแรงสนับสนุนจากสหรัฐฯ ได้ยื่นแสดงเจตจำนงว่าต้องการเป็นสมาชิกไปยัง NATO Membership Action Plan (MAP) เพื่อผลักดันการเข้าสู่กระบวนการเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ แม้การประชุมสุดยอดบูคาเรสต์ (Bucharest Summit) ในปี 2008 จะยังไม่อนุมัติแผนดังกล่าวให้แก่ยูเครนและจอร์เจียก็ตาม แต่ NATO ได้ให้คำมั่นชัดเจนว่าสองประเทศนี้จะได้รับการรับเข้าเป็นสมาชิกในอนาคต ซึ่งคำมั่นที่ว่านี้ถูกตีความจากรัสเซียว่าเป็นการคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ที่บ่อนทำลายดุลแห่งอำนาจในเขตอิทธิพลของรัสเซีย นั่นคือประเทศกลุ่ม CIS และยังเป็นการทำลายเส้นห้ามล้ำทางความมั่นคงของรัสเซียอันสะท้อนถึงสถานภาพดั้งเดิมของรัสเซียในภูมิภาคโดยตรง (NATO, 2008) เพราะถึงแม้รัสเซียจะยับยั้งหลักการเคารพอริปไตยแห่งรัฐ แต่ในหลายครั้ง เช่น สงครามรัสเซีย-จอร์เจียในปี 2008 ย่อมสะท้อนชัดว่ารัสเซียพร้อมที่จะใช้ทั้งอำนาจการทูตและกำลังทหารควบคู่กันเพื่อรักษาอิทธิพลและสถานภาพดั้งเดิมในบริเวณรัฐใกล้เคียงเรื่อยมา โดยมองว่าการที่รัฐเหล่านี้พยายามเข้าไปเป็นสมาชิก NATO คือภัยคุกคามโดยตรงต่ออริปไตยและความมั่นคงของรัสเซีย ดังนั้น รัสเซียจึงถือว่าการป้องกันไม่ให้เห็นตนเองสูญเสียอิทธิพลเหนือภูมิภาคคือภารกิจที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากนี้ มุมมองของผู้นำรัสเซียอย่าง Putin ยังพยายามชี้ให้เห็นมาโดยตลอดว่าการปฏิวัติสีส้มไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในเท่านั้น แต่ยังมีมิติภายนอกคือการผลักดันจากมหาอำนาจตะวันตกเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองระยะสั้น มากกว่าที่จะสะท้อนความจำเป็นภายในของประเทศนั้น ๆ ดังนั้น Putin จึงปฏิเสธการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยจากการแทรกแซงของตะวันตก และเสนอว่าบรรดารัฐใกล้เคียงควรพัฒนาโดยยึดหลักการเคารพกฏหมาย พร้อมกับสร้างกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนเองมากกว่าการลอกเลียนแบบกติกาจากภายนอก อย่างไรก็ตาม Putin ได้เคยให้สัมภาษณ์ในปี 2005 โดยย้ำว่าหัวใจของประชาธิปไตยคือการมีพลเมืองที่เคารพกฏหมาย ปฏิบัติตามกติกา และยึดมั่นในคุณธรรม มากกว่าการเรียกร้องบนท้องถนนโดยไร้ขอบเขตทางกฏหมาย (Nikitina, 2014, pp. 87–104) เพราะในสายตาของรัสเซียแล้วปัญหาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การเปลี่ยนผู้นำหรือระบอบการปกครองของบรรดารัฐใกล้เคียง หากแต่เป็นความสัมพันธ์ทางการเมืองกับรัสเซียและสถานภาพดั้งเดิมที่ต้องถูกจัดวางใหม่ภายหลังเหตุการณ์ปฏิวัติเหล่านั้น เพราะรัสเซียเชื่อว่าไม่ว่าจะปกครองภายใต้ระบอบอะไรก็ตามผู้นำของประเทศเหล่านั้นจำเป็นต้องหันกลับมาสร้างความสัมพันธ์กับรัสเซียในฐานะความจำเป็นทางภูมิรัฐศาสตร์อยู่ดี

ถัดมาคือวิกฤตการณ์เมืองในยูเครนในปี 2014 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ผลักดันให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับตะวันตกเสื่อมถอยลงอย่างรุนแรงและยากจะฟื้นกลับมาได้อีก โดยเหตุการณ์เริ่มต้นจากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ยูโรไมดัน (Euromaidan) ซึ่งสะท้อนความไม่พอใจต่อรัฐบาลของประธานาธิบดี Viktor Yanukovych ซึ่งขยายตัวจนกลายเป็นการเผชิญหน้าทางการเมืองอย่างเปิดเผย และนำไปสู่การล่มสลายของรัฐบาลนาย Yanukovych ซึ่งรัสเซียตีความว่าเป็นผลลัพธ์จากการแทรกแซงของชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐฯ และสหภาพยุโรปที่หนุนหลังกลุ่มการเมืองฝ่ายตะวันตกและขบวนการมวลชนที่ต้องการพายุเครนเข้าสู่อ้อมแขนของ NATO และ EU (Wilson, 2014) ประกอบกับความกังวลทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียว่ายูเครนถือเป็น

จุดยุทธศาสตร์เพราะเป็นพื้นที่ใจกลางของรัฐใกล้เคียงและเป็นกันชนสำคัญต่อพรมแดนรัสเซียกับชาติ NATO ดังนั้น ในปีเดียวกันเราจึงเห็นการโต้ตอบของรัสเซียต่อความสับสนที่สูญเสียเขตอิทธิพลสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์หลังเหตุการณ์ยูโรไมด์นด้วยการตัดสินใจส่งกองกำลังเข้าไปในไครเมียในเดือนมีนาคม 2014 โดยอ้างเหตุผลด้านการปกป้องพลเมืองเชื้อสายรัสเซียและผลประโยชน์ด้านความมั่นคงทางทะเลในทะเลดำ ก่อนที่จะจัดให้มีการทำประชามติของประชาชนในแคว้นไครเมียเพื่อสร้างความชอบธรรมในการผนวกไครเมียให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัสเซีย (Crimea Annexation) ในเวลาต่อมา (Mearsheimer, 2014)

ท้ายที่สุดเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2022 รัสเซียได้ก้าวไปไกลกว่าการใช้มาตรการทางการทูตและการผนวกดินแดน ด้วยการประกาศปฏิบัติการพิเศษทางการทหาร (Special Military Operation; специальная военная операция) ในยูเครน ภายใต้เหตุผลที่เครมลินระบุว่าเพื่อปกป้องประชาชนเชื้อสายรัสเซียในภูมิภาคดอนบัส และเพื่อป้องกันไม่ให้ยูเครนกลายเป็นฐานทัพของ NATO และเพื่อ “ทำให้ยูเครนปลอดทหารและปลอดลัทธินาซี” (demilitarization และ denazification) (Putin, 2022) เหตุผลเหล่านี้สะท้อนถึงการตีความของรัสเซียว่าสถานการณ์ในยูเครนเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงและเส้นห้ามล้ำทางภูมิรัฐศาสตร์ของตน การดำเนินการครั้งนี้สร้างแรงสั่นสะเทือนต่อระเบียบโลกในทันที เพราะไม่เพียงเป็นสงครามเต็มรูปแบบครั้งใหญ่ที่สุดในยุโรปนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง แต่ยังเปิดฉากการเผชิญหน้าระหว่างรัสเซียกับตะวันตกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และทำให้ผู้วิจัยมองว่าการใช้กำลังของรัสเซียต่อยูเครนในปี 2022 ถือเป็นภัยที่ยืนยงอย่างสมบูรณ์แบบว่ารัสเซียพร้อมปกป้องความมั่นคงเชิงภูมิรัฐศาสตร์ของตนในพื้นที่รัฐใกล้เคียงอย่างยูเครน แม้จะต้องเผชิญแรงกดดันระหว่างประเทศอย่างมหาศาลก็ตาม และต่อย้ำภาพลักษณ์ของรัสเซียในสายตาตะวันตกว่าเป็นมหาอำนาจที่ทำลายระเบียบโลกแบบเสรีนิยม ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์รัสเซียกับโลกตะวันตกเข้าสู่ภาวะเผชิญหน้ากันในระยะยาวจนถึงปัจจุบันก็ตาม

ผู้วิจัยยังพบว่า แรงกดดันอย่างต่อเนื่องจากการปฏิวัติสีและการขยายอิทธิพลของตะวันตกเข้าสู่พื้นที่รัฐใกล้เคียง หรือการที่ NATO พยายามอ้างแนวทางเปิดประตูบ้านรับสมาชิกใหม่ (Open Door policy) ส่งผลให้รัสเซียตอบสนองด้วยการพยายามรักษาสถานภาพดั้งเดิมของตนในพื้นที่รัฐใกล้เคียงในสองระดับควบคู่กันไป ระดับแรกคือการใช้กำลังทหารและการแทรกแซงโดยตรง ดังที่เห็นได้ชัดในสงครามรัสเซีย-จอร์เจียในปี 2008 หรือการผนวกไครเมียในปี 2014 ระดับที่สองคือการสร้างกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความมั่นคงในระดับภูมิภาค เพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันทางการเมืองและเป็นเวทีสร้างความชอบธรรมให้กับรัสเซีย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่รัสเซียหันมาห่มห่อทรัพยากรและความพยายามในองค์กรสำคัญอย่าง CIS CSTO และ SCO โดยเฉพาะ CSTO ที่มุ่งเน้นความมั่นคงและอธิปไตยพร้อมสนับสนุนรัฐบาลสมาชิกเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการปฏิวัติสีหรือการลุกฮือในรูปแบบเดียวกับที่ตะวันตกสนับสนุนในประเทศอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ซึ่งถือได้ว่าเป็นการวางเส้นห้ามล้ำของภูมิภาคยูเรเชีย ที่เน้นการกำหนดกติกาภายในโดยรัฐนั้น ๆ เองและปฏิเสธอิทธิพลจากภายนอกที่ไม่ใช่รัสเซีย และเมื่อนำทั้งสองมิติมาพิจารณาร่วมกัน จะเห็นว่ารัสเซียมิได้ตอบโต้การปรากฏตัวของตะวันตกเพียงด้วยอำนาจทหารเท่านั้น แต่ยังสร้างเครือข่ายความร่วมมือเชิงสถาบันเพื่อค้ำยันอำนาจและความชอบธรรมของตนในภูมิภาคไปพร้อม ๆ กัน

กล่าวได้ว่า เหตุการณ์ในกลุ่มประเทศรัฐใกล้เคียงดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนการรักษาดุลแห่งอำนาจและสถานภาพดั้งเดิมของรัสเซียจากการท้าทายของภายนอก หากยังแสดงให้เห็นวิธีการที่รัสเซียใช้ในกรณีที่มีการผ่าน “เส้นห้ามล้ำ” ทางภูมิรัฐศาสตร์ของตนในรัฐใกล้เคียง ซึ่งมีทั้งการสร้างเขตอิทธิพลเพื่อป้องกันไม่ให้รัฐเหล่านั้นเอนเอียงไปหามหาอำนาจภายนอกด้วยการประกาศว่าดีตรัฐสหภาพโซเวียตคือภูมิภาคแห่ง

ผลประโยชน์พิเศษของรัสเซีย (регион особых интересов России) (Medvedev, 2008) ที่ยังคงสะท้อนอยู่ในเอกสารหลายฉบับ ไม่ว่าจะเป็น Russian Military Doctrines และ Foreign Policy Concepts ในหลายปี ไปจนถึงการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจควบคู่กับการทหารทั้งที่ทำการใช้กำลังโดยตรงเพื่อสร้างแรงกดดันต่อประเทศเหล่านั้น หรือผ่านการสถาปนากลไกพันธมิตรระดับภูมิภาคเพื่อธำรงรักษาสถานะของตนในฐานะมหาอำนาจแห่งยูเรเชีย ซึ่งทั้งหมดล้วนทำไปเพื่อตอบโจทย์ของการรักษาสถานภาพดั้งเดิมผ่านการรักษาดุลแห่งอำนาจในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ของอิทธิพลของรัสเซียและตะวันตกในพื้นที่รัฐใกล้เคียง

3.1.2 ดุลแห่งอำนาจของรัสเซียในยูโร-แปซิฟิก

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาการสร้างดุลแห่งอำนาจของรัสเซียในพื้นที่ที่เรียกว่ายูโร-แปซิฟิก (Euro-Pacific) ด้วยการสร้างกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศกับประเทศอื่น ๆ ในสองลักษณะ โดยลักษณะแรกคือการรวมตัวที่มีลักษณะแบบอนุภาค (minilateral) กับการรวมตัวที่มีลักษณะพหุภาคี (multilateral) ทั้งนี้แนวคิดเรื่องรัสเซียในฐานะมหาอำนาจยูโร-แปซิฟิก (Euro-Pacific Power) ตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า รัสเซียมิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของยุโรปหากยังทอดแนวขอบเขตไปถึงมหาสมุทรแปซิฟิกและทำให้ประเทศมีสถานะใหญ่กว่ายุโรปทั้งในเชิงภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ (Geo-economics) จากพรมแดนทางทะเลที่รัสเซียมีกับสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น รวมถึงพรมแดนทางบกที่ทอดยาวกับจีน และทั้งหมดทำให้รัสเซียสามารถเชื่อมโยงโดยตรงกับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทั้งใหม่และเก่าของจีนและสหรัฐฯ ซึ่งการวางตำแหน่งเช่นนี้ย่อมสะท้อนเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของรัสเซียที่ต้องการรักษาสมดุลระหว่างมหาอำนาจตะวันตกกับตะวันออกโดยอาศัยข้อได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของตนเอง (Trenin, 2013)

รัสเซียกำหนดยุทธศาสตร์ปักหมุดยังทิศตะวันออก (Pivot to East; Поворот на Восток) เป็นกรอบนำทางการเชื่อมโยงทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ โดยมีกรกล่าวถึงอย่างชัดเจนตั้งแต่การหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีของ Putin ในปี 2012 (Lewis, 2019) และถูกกล่าวถึงในสุนทรพจน์ครั้งแรกของ Putin ต่อสมัชชาสหพันธ์ (The Federal Assembly of the Russian Federation) นับตั้งแต่ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีรัสเซีย โดยมีรายละเอียดถึงการระบุเป้าหมายสำคัญสำหรับการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจของชาติ ซึ่ง Putin ได้เน้นย้ำถึงการหันความสนใจไปสู่ตะวันออกความว่า

ในศตวรรษที่ 21 ทิศทางการพัฒนาของรัสเซียคือการพัฒนาของตะวันออก ไซบีเรียและตะวันออกไกล (Far East) คือศักยภาพอันมหาศาลของเรา ดังที่มีคาอิล โลมโนซอฟ เคยกล่าวไว้ และบัดนี้เราต้องตระหนักถึงศักยภาพของเรา เรามีโอกาสที่จะก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่เหมาะสมในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีพลวัตมากที่สุดในโลก (Putin, 2012)

ยุทธศาสตร์ปักหมุดยังทิศตะวันออกยังถือเป็นรากฐานสำคัญของการหันมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ตะวันออกไกลของรัสเซียต่อจากนั้น และเกิดผลที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนภายหลังวิกฤตยูเครนในปี 2014 ผ่านแนวคิดอย่าง Большая Евразия หรือความเป็น “อภิมหายูเรเชีย” (Greater Eurasia) ซึ่งถูกทำให้มีความสำคัญเพื่อรองรับนโยบายปักหมุดดังกล่าว โดยแนวคิดอภิมหายูเรเชียที่ว่านี้เริ่มปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงกลางทศวรรษ 2010 โดยมีรากฐานมาจากการขับเคลื่อนของกลุ่มนักวิชาการในสถาบันคลังสมองของรัสเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสโมสรวัดไค เช่น Sergei Karaganov และ Timofey Bordachev ซึ่งเห็นตรงกันว่าแนวคิดอภิมหายูเรเชียนี้ถือเป็นยุทธศาสตร์ที่แท้จริงของรัสเซียนับตั้งแต่การล่มสลายของสหภาพโซเวียต

(Lewis, 2019) ซึ่งเป็นการหันเหจากแนวคิดยูเรเชียแบบดั้งเดิมที่ปฏิเสธอัตลักษณ์แบบตะวันตกของรัสเซีย มาสู่อัตลักษณ์สะพานยูเรเชียของลัทธิยูเรเชียใหม่ที่สามารถบูรณาการรัสเซียเข้ากับทั้งตะวันตกและตะวันออก ตามยุทธศาสตร์แบบสองซีกโลกที่ผู้วิจัยเสนอ

ตัวอย่างรูปธรรมของความร่วมมือตามกรอบคิดแบบอภิมหายูเรเชียนี้ปรากฏให้เห็นผ่านการขยายตัวของสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (EEU) ซึ่งแสดงผ่านคำกล่าวของประธานาธิบดี Putin เมื่อครั้งที่เขาเสนอแนวคิดนี้ อย่างเป็นทางการในการประชุมเศรษฐกิจนานาชาติที่นครเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ในเดือนมิถุนายน ปี 2016 ซึ่ง Putin ประกาศถึงความปรารถนาของรัสเซียที่จะสร้างความร่วมมือผ่านกรอบสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียให้มากขึ้น โดย Putin ระบุว่า

เราตระหนักถึงศักยภาพอันน่าประทับใจของความร่วมมือระหว่างสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (EAEU) กับประเทศต่าง ๆ และสมาคมการบูรณาการระดับภูมิภาคอื่น ๆ ... ทั้งหุ้นส่วนของเราและเราต่างเห็นพ้องว่า EAEU สามารถพัฒนาให้เป็นหนึ่งในศูนย์กลางของพื้นที่การบูรณาการใหม่ที่กว้างขวางกว่าได้ นอกเหนือจากผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจแล้ว เรายังสามารถจัดการกับโจทย์ทางเทคโนโลยีที่มีความท้าทายสูงภายในกรอบความร่วมมือนี้ ส่งเสริมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และดึงดูดสมาชิกใหม่เข้าร่วมได้ ... และบัดนี้ เราขอเสนอให้พิจารณาศักยภาพของการจัดตั้งหุ้นส่วนยูเรเชียที่มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยมี EAEU เป็นแกนกลางร่วมกับประเทศที่เรามีความสัมพันธ์เชิงหุ้นส่วนใกล้ชิดอยู่แล้ว ได้แก่ จีน อินเดีย ปากีสถาน และอิหร่าน ตลอดจนหุ้นส่วนในเครือรัฐเอกราชและประเทศหรือสมาคมอื่น ๆ ที่ให้ความสนใจ... โครงการที่ผมเพิ่งกล่าวถึงไป – โครงการ “Greater Eurasia” – นั้นอนนว่าเปิดกว้างสำหรับยุโรป และผมเชื่อมั่นว่าความร่วมมือเช่นนี้จะประนีประนอมร่วมกัน แม้จะมีปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นที่ทราบกันดีในความสัมพันธ์ของเรา แต่สหภาพยุโรปยังคงเป็นหุ้นส่วนทางการค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญของรัสเซีย สหภาพยุโรปเป็นเพื่อนบ้านของเรา และเราไม่หนึ่งเฉยต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของเพื่อนบ้าน ประเทศในยุโรป และเศรษฐกิจของยุโรป (Putin, 2016)

คำปราศรัยของ Putin ข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่ากรอบความคิดอภิมหายูเรเชียจึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากลัทธิยูเรเชียแบบดั้งเดิมในอดีตที่ปฏิเสธอัตลักษณ์แบบยุโรปอย่างมีนัยสำคัญ (Karaganov, 2018) เพราะแนวคิดอภิมหายูเรเชียนี้แสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่ารัสเซียพร้อมจะร่วมมือกับประเทศยุโรป “ที่เต็มใจ” และมีศักยภาพทางภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจที่จะเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วนในกรอบยูเรเชียซึ่งเป็นกติกาที่รัสเซียเป็นฝ่ายกำหนด (Putin, 2016)

ในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ แนวคิดอภิมหายูเรเชียยังได้รับการตีความว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศ โดยอภิมหายูเรเชียมิได้เป็นเพียงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมระหว่างยุโรป เอเชีย และรัสเซียเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ร่วมทางยุทธศาสตร์ที่รัสเซียสามารถสถาปนาบทบาทของตนในฐานะศูนย์กลางของการบูรณาการกับมหาอำนาจในเอเชียอย่างจีนและอินเดียเพื่อย้อนเกล็ดสหรัฐฯ อีกด้วย กล่าวคือ ก่อนหน้านีสหรัฐฯ ใช้ภูมิรัฐศาสตร์แบบยุโรป-แอตแลนติกมาสานความร่วมมือกับพันธมิตร NATO ในยุโรป (Karaganov, 2018) และในขณะที่รัฐบาลของประธานาธิบดีโอบามากำลังดำเนินนโยบายปักหมุดเอเชีย (Pivot to Asia) ในปี 2011 นั้น รัสเซียในปี 2012 เองก็ได้ประกาศนโยบายปักหมุดตะวันออก (Pivot to East) หรือที่นักวิชาการเรียกว่านโยบายปักหมุดของ Putin (Putin’s Pivot) เช่นเดียวกัน เพียงแต่

การปักหมุดของรัสเซียต่างจากสหรัฐฯ ตรงที่มุ่งสร้างความร่วมมือใหม่ในพื้นที่ที่รัสเซียเรียกว่ายูโร-แปซิฟิก แทนที่จะเป็นเอเชีย-แปซิฟิกหรืออินโด-แปซิฟิกแบบสหรัฐฯ (Putin, 2012)

แม้ว่าแนวคิดยูโร-แปซิฟิกในรัสเซียจะมีมานานแล้ว แต่ก่อนหน้านั้นแนวคิดเชิงพื้นที่ดังกล่าวเป็นวิธีคิดกระแสรองใน Kremlin เมื่อเทียบกับแนวคิดที่มองว่ารัสเซียเป็นมหาอำนาจในยุโรปที่เคยเป็นกระแสหลัก แต่เมื่อความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับตะวันตกขยายตัวขึ้นจนกระทั่งบีบให้ต้องแสวงหาสถานะใหม่ แนวคิดเรื่องยูโร-แปซิฟิกในฐานะพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์จึงหวนกลับมามีอิทธิพลอีกครั้งควบคู่กับลัทธิยูเรเชียใหม่ และส่งผลให้รัสเซียเริ่มวางแผนพัฒนาด้านทิศตะวันออก เช่น การประกาศแผนพัฒนาที่ยิ่งใหญ่สำหรับภูมิภาคตะวันออกไกล หรือปรับความสัมพันธ์กับจีนที่เคยบาดหมางกันในช่วงสงครามเย็นให้กลับมาดีอีกครั้ง นั่นเพราะความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์กับจีนถือเป็นศูนย์กลางของนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในยูโร-แปซิฟิก อย่างไรก็ตาม รัสเซียเองก็พยายามรักษาดุลแห่งอำนาจไม่ให้นตกกลายเป็นหุ้นส่วนที่ตกเป็นเบี้ยล่างของจีนด้วยการขยายความร่วมมือไปยังประเทศอื่น ๆ ในเอเชียใต้อินเดียและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเวียดนามด้วยเช่นกัน (Ziegler, 2024) ดังนั้น การทำงานของลัทธิยูเรเชียใหม่ในพื้นที่ที่เรียกว่ายูโร-แปซิฟิก จึงอาจพิจารณาว่าเป็นการแข่งขันกับสหรัฐฯ และตะวันตก ด้วยการพยายามเปลี่ยนแปลงสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียจากเดิมที่เป็นเพียงประเทศชายขอบของยุโรปที่มีพื้นที่อยู่ในเอเชีย ไปสู่สถานะภาพใหม่ของการเป็นมหาอำนาจในแอตแลนติกจรดแปซิฟิก (Atlantic–Pacific Power) (Karaganov, 2016) ที่มีสถานะเป็นศูนย์กลางของภูมิรัฐศาสตร์โลกในศตวรรษที่ 21 แทน

อย่างไรก็ดี สภาวะความไม่มั่นคงจากการเปลี่ยนแปลงในภูมิรัฐศาสตร์โลกที่ทวีความชัดเจนตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2000 ยิ่งส่งผลให้รัสเซียเร่งเสริมสร้างสถานะภาพใหม่ของตนในฐานะมหาอำนาจแห่งยูโร-แปซิฟิกเพื่อปรับระเบียบโลกให้เข้ากับความเป็นจริงของระบบโลกหลายขั้วอำนาจ ยุทธศาสตร์นี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อค้ำจุนเสถียรภาพของระบอบอำนาจนิยมภายในประเทศ และในขณะเดียวกันก็เป็นการถ่วงดุลต่อแรงกดดันจากตะวันตกทั้งในมิติการเผยแพร่ประชาธิปไตยและความร่วมมือด้านความมั่นคง ซึ่งกระบวนการบรรลุยุทธศาสตร์ดังกล่าวระบุอย่างชัดเจนในเอกสารแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศของสหพันธรัฐรัสเซีย โดยการเสริมสร้างศักยภาพและบทบาทระหว่างประเทศของสมาคมระหว่างรัฐของ BRICS องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ (SCO) เครือรัฐเอกราช (CIS) สหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (EAEU) องค์การสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกัน (CSTO) RIC (รัสเซีย อินเดีย จีน) และสมาคมระหว่างรัฐและองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ รวมถึงกลไกที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของรัสเซีย (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023) ซึ่งหลักฐานเชิงสถาบันดังกล่าวถือเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ในการรับมือกับสิ่งที่รัสเซียมองว่าเป็นการบ่อนทำลายจากชาติตะวันตก

ความมุ่งมั่นของรัสเซียในการธำรงบทบาทในฐานะมหาอำนาจ ผนวกเข้ากับความสัมพันธ์ที่เสื่อมถอยกับโลกตะวันตกโดยเฉพาะหลังการผนวกไครเมียในปี 2014 พร้อม ๆ กับการขยายอิทธิพลเชิงยุทธศาสตร์ของจีนผ่านโครงการ Belt and Road Initiative (BRI) หลังปี 2010 ได้กลายเป็นตัวเร่งให้รัสเซียหันกลับมาสร้างยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงใหม่ในภูมิภาคที่มีตนเองเป็นศูนย์กลางในฐานะสะพานยูเรเชียด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่รัสเซียจัดวางให้สหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียกลายเป็นกลไกสกัดกั้นการรุกคืบของทั้งของสหภาพยุโรปและของจีนในพื้นที่ยูโร-แปซิฟิกที่รัสเซียยังมีบทบาทค่อนข้างจำกัด และในขณะเดียวกัน โครงการ Greater Eurasian Partnership (GEP) ซึ่งประกาศอย่างเป็นทางการในปี 2016 ได้สะท้อนการหันเหเชิงยุทธศาสตร์ของรัสเซียออกจากยุโรปไปสู่เอเชีย พร้อมทั้งกำหนดบทบาทใหม่ให้มอสโกเป็นศูนย์กลางทางภูมิรัฐศาสตร์ท่ามกลางการแข่งขันของโครงการเชื่อมโยงระดับภูมิภาคที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในเอเชีย (Köstem, 2019)

การพัฒนาเหล่านี้จึงเป็นทั้งความร่วมมือทั้งทวิภาคีและพหุภาคี และในเวลาเดียวกันก็เป็นการทำรูปของศูนย์กลางทางภูมิเศรษฐศาสตร์ใหม่ (geo-economic center) ในยูเรเชีย ซึ่งสามารถทำทลายและเสนอทางเลือกต่อศูนย์กลางยูโร-แอตแลนติกของสหรัฐฯ ที่ครอบงำระบบโลกมายาวนาน แนวคิดอภิมหายูเรเชียจึงสะท้อนความทะเยอทะยานเชิงยุทธศาสตร์ของรัสเซียที่พยายามแสดงตนเป็นตัวเชื่อมระหว่างยุโรปกับเอเชีย และเป็นศูนย์กลางอำนาจทางเลือกในระบบระหว่างประเทศร่วมสมัย

ความเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิรัฐศาสตร์และความขัดแย้งกับตะวันตกจึงเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้รัสเซียเร่งสร้างกรอบคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ภายใต้กรอบอภิมหายูเรเชียและยูโร-แปซิฟิก เพื่อแสวงหาสถานะภาพใหม่ของตน โดย Putin ชี้ว่ารัสเซียอาจมีรากทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับยุโรป แต่รัสเซียมิได้เป็นส่วนหนึ่งของยุโรป ในแบบสหภาพยุโรปอีกต่อไป ตรงกันข้าม รัสเซียกำลังสร้างหนวยทางภูมิรัฐศาสตร์ขึ้นใหม่ เพื่อครอบคลุมพื้นที่รัฐหลังโซเวียต โดยนิยามตนเองว่าเป็นรัฐ-อารยธรรมที่แตกต่างออกไปและเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ยูเรเชียภายใต้กรอบสหภาพยูเรเชีย (Eurasian Union) (Putin, 2013) สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในปัจจุบันได้ถูกกำหนดขึ้นโดยมีเป้าหมายที่ทะเยอทะยานอย่างยิ่ง การมุ่งสร้างสถานะของตนในฐานะมหาอำนาจยูโร-แปซิฟิก (Euro-Pacific power) ซึ่งหมายถึงการยืนยันว่ารัสเซียมิได้เป็นเพียงมหาอำนาจยุโรป แต่ยังมีบทบาทในเอเชียแปซิฟิกของสหรัฐฯ ด้วย แต่ในทางปฏิบัติการหันสู่ตะวันออกของรัสเซียไม่ได้เกิดจากอุดมการณ์เป็นหลัก หากแต่ขับเคลื่อนด้วยเหตุผลเชิงปฏิบัติด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความมั่นคง ยุทธศาสตร์ ซึ่งรัสเซียตระหนักดีว่าการพึ่งพาตะวันตกเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถรับประกันความมั่นคงของรัฐได้ ยิ่งไปกว่านั้นท่ามกลางความสัมพันธ์ที่เสื่อมถอยกับสหภาพยุโรปและสหรัฐฯ รัสเซียจึงแสวงหาการสร้างพันธมิตรและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมากขึ้นเพื่อแสวงหาสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ใหม่

ล่าสุดในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2025 ที่ผ่านมาประธานาธิบดี Putin ได้ให้สัมภาษณ์กับนาย Pavel Zarubin ผู้สื่อข่าวรัสเซียว่าตลอดยี่สิบกว่าปีที่เขาอยู่ในตำแหน่งผู้นำประเทศ เขาเห็นความพยายามอย่างต่อเนื่องของรัสเซียที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาติตะวันตก โดยเชื่อว่าสาเหตุที่รัสเซียในสมัยที่เป็นสหภาพโซเวียตต้องเผชิญหน้ากับตะวันตกเป็นเพราะปัญหาความขัดแย้งที่วางอยู่บนเรื่องของอุดมการณ์ที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม แม้สหภาพโซเวียตจะล่มสลายและระบอบคอมมิวนิสต์จะสิ้นสุดลงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991 แล้ว แต่ความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับตะวันตกกลับยังคงดำเนินต่อไปท่ามกลางสิ่งที่เขาประเมินว่าเป็นท่าทีของการเหยียดหยามจากฝั่งตะวันตก นั่นคือ

กระนั้นก็ตาม ท่าทีที่แสดงความดูแคลนต่อผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของสหพันธรัฐรัสเซียก็ยังคงอยู่ ไม่เพียงแต่เป็นการดูแคลนเท่านั้น หากแต่ยังผูกโยงกับความปรารถนาอันชัดเจนที่จะได้มาซึ่ง **ความได้เปรียบทางภูมิรัฐศาสตร์** (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) (RIA Novosti, 2025)

จากสาเหตุข้างต้น การที่ตะวันตกมีท่าทีดูแคลนต่อรัสเซีย รวมถึงการไม่เคารพต่อผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของรัสเซียหลังสงครามเย็นสิ้นสุด จึงเกี่ยวพันโดยตรงกับสิ่งที่ Putin ประเมินว่าเป็นความปรารถนาอันชัดเจนของโลกตะวันตกที่จะช่วงชิงความได้เปรียบในทางภูมิรัฐศาสตร์ ดังนั้น ความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับตะวันตกในทรรศนะของเขาจึงเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางภูมิรัฐศาสตร์ (Геополитические интересы) โดยตรง

3.2 รัฐ-อารยธรรมกับความอัปยศอดสูแห่งชาติ

3.2.1 รัสเซียในฐานะรัฐ-อารยธรรม

หากย้อนกลับไปตรวจสอบคำอธิบายเกี่ยวกับจุดยืนทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ต่อดันศตวรรษที่ 21 จะพบว่าแม้จะมีร่องรอยของการหยิบยกแนวคิดเรื่องลัทธิยูเรเชียขึ้นมาใช้บ้าง แต่ยังไม่ถึงขั้นที่แนวคิดดังกล่าวจะเป็นนโยบายกระแสหลักของรัสเซีย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวรัสเซียยังคงแสวงหาสถานะในฐานะมหาอำนาจในยุโรป (European power) อย่างเด่นชัด จุดเปลี่ยนสำคัญจึงอยู่ที่การค่อย ๆ เบนทิศทางจากการให้น้ำหนักกับความเป็นยุโรป มาสู่การนิยามตนเองใหม่ในฐานะสะพานยูเรเชียซึ่งเชื่อมระหว่างยุโรปกับเอเชียภายใต้แผนนโยบายที่หลายฝ่ายเรียกว่าการหันเหความสนใจไปยังทิศตะวันออก (Look East) (Liik, 2014, p. 5) ว่าการเปลี่ยนผ่านนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์การผนวกแค้วนไครเมียในปี 2014 ซึ่งทำให้รัสเซียเริ่มตระหนักถึงข้อจำกัดของการผูกพันกับยุโรปเพียงด้านเดียว และหันกลับมาให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูแนวคิดยูเรเชียในฐานะกรอบความคิดที่สามารถอธิบายสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ได้อย่างครอบคลุมและยังตอบยุทธศาสตร์แบบสองซีกโลก

ผลสะท้อนจากปฏิบัติการพิเศษทางการทหารในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2022 ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัสเซียกับโลกตะวันตกโดยเฉพาะยุโรปซึ่งรัสเซียเคยพยายามวางตัวเป็นส่วนหนึ่ง สิ่งนี้ทำให้รัสเซียเผชิญมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจและการเมืองจากชาติตะวันตกอย่างกว้างขวาง และทำให้รัสเซียต้องปรับกระบวนทัศน์ครั้งใหญ่ในการนิยามบทบาทและพื้นที่อำนาจของตนเองในระบบโลกด้วยการย้อนกลับไปหยิบยืมคำอธิบายจากลัทธิยูเรเชียแบบดั้งเดิม (Classical Eurasianism) มาใช้ในการสร้างความชอบธรรมครั้งใหม่ผ่านความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์โดยอาศัยแนวคิดเรื่อง “รัฐ-อารยธรรม” (государство - цивилизация) เพื่อชี้ให้เห็นว่ารัสเซียไม่ได้เป็นเพียงรัฐชาติธรรมดา แต่เป็นศูนย์รวมของอารยธรรมที่เชื่อมโยงหลากหลายภูมิภาคเข้าด้วยกัน การอ้างอิงดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในเอกสารของการประชุมสมัชชาโวลดา⁴ ในปี 2023 ว่า

โฉมทัศน์ด้านนโยบายต่างประเทศของรัสเซีย ประเทศของเราถูกนิยามว่าเป็น “รัฐ-อารยธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ” ถ้อยคำดังกล่าวสะท้อนความเข้าใจของเราอย่างชัดเจนและกระชับไม่เพียงต่อพัฒนาการของเราเองเท่านั้น หากยังรวมถึงหลักการสำคัญของระเบียบระหว่างประเทศที่เราหวังว่าจะดำรงอยู่และเป็นบรรทัดฐานต่อไปในอนาคต (President of Russia, 2023)

ข้อความข้างต้นไม่เพียงสะท้อนการกลับมาของลัทธิยูเรเชียใหม่ในฐานะเครื่องมืออธิบายตัวตนและสถานะของรัสเซียในระเบียบโลกสมัยใหม่ผ่านการฉายภาพรัสเซียในฐานะรัฐ-อารยธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่ตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางของพื้นที่ยูเรเชียและยูโร-แปซิฟิก เพื่อต่อต้านอำนาจนำของชาติตะวันตก และส่งเสริม

⁴ แนวคิด “รัฐ-อารยธรรม” ของรัสเซียเริ่มปรากฏครั้งแรกในเอกสารนโยบายของสมัชชาโวลดาในปี 2023 โดยเอกสารของสมัชชาโวลดาตั้งถ้อยแถลงว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจจุดยืนของรัสเซียในโลก เนื่องจากสถาบันดังกล่าวทำหน้าที่เสมือนสถาบันคลังสมองและกระบอกเสียงของ Putin ในการกำหนดทิศทางนโยบายของรัสเซียอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ หนึ่งในตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันคำอธิบายเรื่องรัสเซียเป็นรัฐ-อารยธรรมที่มีเอกลักษณ์คือสมัชชาโวลดา (Valdai Discussion Club) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 2004 จุดประสงค์หลักของการก่อตั้งคือเพื่อสร้างเวทีสนทนาเชิงวิชาการระหว่างนักวิชาการและผู้กำหนดนโยบาย ถึงบทบาทของรัสเซียในโลก อย่างไรก็ตาม สมัชชาโวลดาถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ใช่สถาบันอิสระอย่างแท้จริง หากแต่เป็นเวทีที่อยู่ใกล้ชิดกับ Kremlin มาก และคอยทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมและเผยแพร่วาทกรรมของรัสเซียต่อผู้ชมทั้งในและนอกประเทศ

ภาพลักษณ์ของรัสเซียในฐานะสะพานเชื่อมอารยธรรมต่าง ๆ ในระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจ ดังนั้นเอกสารชิ้นนี้จึงถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนการประกาศตัวตนของรัสเซียในทางแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิยูเรเชียใหม่ โดยเฉพาะการนิยามตนเองว่าเป็นประเทศที่มีลักษณะเป็นรัฐ-อารยธรรมที่มีแบบฉบับเฉพาะที่ไม่ซ้ำกับประเทศใด

สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือการที่รัสเซียต้องการผลักดันให้รัฐ-อารยธรรมกลายเป็นบรรทัดฐานของระเบียบระหว่างประเทศในอนาคต กล่าวคือ แนวคิดรัฐ-อารยธรรมมิได้มีความหมายเพียงการเมืองภายในเท่านั้น หากแต่ยังถูกนำมาใช้เป็นฐานทางความคิดเพื่อวางหลักการใหม่ของระเบียบโลก ซึ่งรัสเซียหวังจะให้มีผลเหนือกว่ากรอบความคิดแบบเดิมที่มักยึดถืออำนาจนำของตะวันตก กล่าวคือ

จากมุมมองของเรา “อารยธรรม” เป็นแนวคิดที่มีหลายมิติและเปิดกว้างต่อการตีความที่หลากหลาย ในอดีตเคยมีการตีความแบบที่แบ่งแยกอาณาจักรซึ่งแบ่งโลกออกเป็น “โลกอารยะ” (กับโลกที่ไร้อารยะ - กล่าวเสริมโดยผู้วิจัย) ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นแบบอย่างสำหรับผู้อื่น และทุก ๆ คนถูกคาดหวังว่าจะต้องปฏิบัติตามมาตรฐานดังกล่าว ส่วนผู้ใดที่ไม่เห็นด้วยก็จะถูกบังคับให้จำต้องยอมรับ “อารยธรรม” นี้ด้วยไม้ตะบองของผู้ปกครองที่อ้างตนว่า “รู้แจ้ง” อย่างไรก็ตาม ยุคสมัยเช่นว่านั้นได้ผ่านพ้นไปแล้ว และความเข้าใจของเราต่อคำว่าอารยธรรมในปัจจุบันก็แตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง (President of Russia, 2023)

ข้อความข้างต้นสะท้อนว่า ประธานาธิบดี Putin ต้องการนำคำว่าอารยธรรมซึ่งเป็นรากฐานทางความคิดที่เคยนำมาใช้สร้างความ “เหนือกว่า” ให้แก่ชาติตะวันตกมาตีความใหม่ โดยย้อนกลับไปอธิบายว่า การใช้คำอารยธรรมแบบเดิม หรือที่เขาเรียกว่าแบบที่ซ่อนนัยของการล่าอาณานิคมเป็นการมองแบบแบ่งแยกซึ่งสร้างลำดับชั้นของอารยธรรมที่ตะวันตกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดความเป็นอื่นอย่างชัดเจน เหตุนี้เองการนำคำว่าอารยธรรมมาใช้ในกรณีของรัสเซียโดยประธานาธิบดี Putin จึงถือเป็นการย้อนเกล็ดวิธีคิดเรื่องพหุนิยมของระเบียบโลกเสรีนิยมด้วยการอธิบายว่า เมื่อไม่มีอารยธรรมใดในโลกที่มีสถานะสูงต่ำกว่ากัน ดังนั้นทุก ๆ อารยธรรมย่อมเท่าเทียมกัน และความหลากหลายที่ว่านี้จึงเป็นหัวใจสำคัญในคำอธิบายของประธานาธิบดี Putin ในถ้อยแถลงต่อที่ประชุม SCO Plus ในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 2025 ว่า “สิ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ การที่ประเทศสมาชิก SCO ยึดมั่นต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งเคารพต่อความหลากหลายทางอารยธรรมมาโดยตลอด บนพื้นฐานดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนต่อประชาชนจึงขยายตัวเพิ่มขึ้น...” (President of Russia, 2025)

องค์ประกอบสำคัญของอารยธรรมและรัฐ-อารยธรรมในทฤษฎีของ Putin เกิดขึ้นจากสององค์ประกอบที่เขาอธิบายว่า “มีประโยชน์ในการนำไปใช้กับพัฒนาการที่กำลังดำรงอยู่ในปัจจุบัน” ซึ่งสะท้อนเป็นนัยว่าคำอธิบายต่อจากนี้ประกอบสร้างขึ้นเพื่อรองรับนโยบายบางอย่างที่รัสเซียต้องการขับเคลื่อนในปัจจุบัน กล่าวคือ

ลักษณะสำคัญของ “รัฐ-อารยธรรม” ประกอบด้วยความหลากหลายและการพึ่งพาตนเอง ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นองค์ประกอบหลักสองประการ เพราะโลกในปัจจุบันต่างปฏิเสธแบบแผนที่มีให้เลือกเพียงรูปแบบเดียว... และเป็นแนวทางที่แฝงด้วยปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของชาตินั้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน... (President of Russia, 2025)

จากข้อความข้างต้น จะพบว่าองค์ประกอบสำคัญประการที่หนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในคำอธิบายว่าด้วยรัฐ-อารยธรรมของรัสเซียคือการเน้นย้ำถึง ความแตกต่างหลากหลาย ควบคู่ไปกับแนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง (self-sufficiency) ซึ่งหมายถึงการที่รัฐและประชาคมหนึ่ง ๆ มีสิทธิและศักยภาพในการกำหนดวิถีทางของตนเอง ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการอยู่ร่วมกันอย่างแยกส่วน แต่หมายถึงความสามารถของแต่ละอารยธรรมที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างมั่นคง ดังนั้นผลสืบเนื่องที่ตามมาจากการเห็นความหลากหลายเช่นนี้ คือการปฏิเสธสมมติฐานที่ว่าโลกปัจจุบันสามารถจัดการด้วยกติกาเพียงแบบเดียวซึ่งรัสเซียวิจารณ์ว่าเป็นการ “ระบอบโลกด้วยพู่กันเพียงอันเดียว” ซึ่งหมายถึงความพยายามของตะวันตกในการกำหนดระเบียบโลกที่วางอยู่บนกติกา (rule-based order) โดยเฉพาะกติกาแบบเสรีนิยมที่สหรัฐและพันธมิตรตะวันตกเป็นผู้วางกรอบ ดังนั้นการพึ่งพาตนเองในที่นี้ จึงมิได้หมายถึงเพียงความสามารถในการพึ่งตนเอง แต่ยังถูกใช้เพื่อสร้างนิยามใหม่ของความเป็นมหาอำนาจอีกด้วย ดังนั้นรัฐที่จะสามารถอ้างตนว่าเป็นมหาอำนาจได้จริง ต้องเป็นรัฐที่มีประสิทธิภาพ แข็งแรง และมั่นคงจากรากฐานทางอารยธรรมภายในของตนเอง ไม่ใช่สถานะที่ถูกกำหนดมาตรฐานจากภายนอก (President of Russia, 2025)

การอ้างอิงแนวคิดรัฐ-อารยธรรมของรัสเซียในที่นี้จึงไม่ใช่การบังคับอะไรให้ใคร แต่ในเวลาเดียวกันก็ไม่อนุญาตให้ใครเข้ามากำหนดหรือใส่คุณค่าจากภายนอกเพื่อจัดลำดับว่าอารยธรรมใดสูงกว่าหรือต่ำกว่า จุดสูงสุดของคำอธิบายนี้อยู่ที่คำถามว่า รัสเซียจะสามารถรักษาเสถียรภาพ ความสมัครสมาน และความกลมกลืน (harmony) ภายในอารยธรรมของตนเองได้อย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงสามารถปฏิสัมพันธ์กับอารยธรรมอื่นได้โดยไม่ทรยศหักหลังรากเหง้าดั้งเดิมของตน โดยรัสเซียเรียกสิ่งนี้ว่าการวางหลักการเชิงอารยธรรม (civilizational principle) ที่จะทำให้สามารถลบล้างภาพแนวคิดแบบตะวันตกซึ่งเชื่อในลำดับชั้นของอารยธรรม และแทนที่ด้วยกรอบความคิดใหม่ที่ให้อารยธรรมทุกแบบเคารพซึ่งกันและกัน โดยสิ่งนี้ยังสวนทางกับข้อเสนออันโด่งดังของ Huntington เรื่อง The Clash of civilizations นั้นเพราะรัสเซียเสนอว่าโลกควรถูกกำหนดด้วยความกลมกลืนแห่งอารยธรรมทั้งหลาย (harmony of civilizations) และการสอดประสานกันของรัฐ-อารยธรรม (synergy of civilizational states) (President of Russia, 2025) แทน โดยทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อว่ามีเพียงความหลากหลายทางอารยธรรมเท่านั้นที่จะรับประกันความมั่นคง ความกินดีอยู่ดี และผลประโยชน์ที่สมดุลของแต่ละรัฐได้ และเพื่อยืนยันสถานภาพใหม่ของรัสเซียในฐานะรัฐ-อารยธรรม นอกจากนี้ประธานาธิบดี Putin ยังยกตัวอย่างอารยธรรมอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับเดียวกัน อาทิ จีนและอินเดีย ที่ถูกมองว่าเป็นรัฐ-อารยธรรมอันประกอบด้วยรากซึ่งหล่อหลอมความเป็นเอกภาพเฉพาะตนเหมือนรัสเซีย⁵

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นสามารถถือได้ว่าเป็นคำอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับรัฐ-อารยธรรมของรัสเซียที่ประธานาธิบดี Putin กล่าวไว้ในที่ประชุมใหญ่เนื่องในโอกาสครบรอบ 20 ปีของการก่อตั้งสโมสรวัดไค ที่มีได้เป็นเพียงการอธิบายเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นการสรุปภาพรวมของแนวคิดที่รัสเซียพยายามผลักดันในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ที่เป็นการมองตนเองในฐานะรัฐ-อารยธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและยังแตกต่างจากกรอบความคิดอารยธรรมแบบตะวันตก และกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของลัทธิยูเรเชียใหม่ของรัสเซีย

⁵ นอกจากนี้ ในเดือนมีนาคม 2023 ประธานาธิบดีสีจิ้นผิงของจีนได้นำเสนอความริเริ่มระดับโลกหลายประการ หนึ่งในนั้นคือเรื่อง “ความริเริ่มอารยธรรมโลก” (Global Civilization Initiative; GCI) หรือ “全球文明倡议” ซึ่งพยายามผลักดันประเด็นเรื่องอารยธรรม (文明) มาเป็นแกนกลางในการผลักดันให้โลกเคารพความหลากหลายทางอารยธรรม โดยที่มีจีนเป็นหนึ่งในมหาอำนาจทางวัฒนธรรม ซึ่งหลายฝ่ายตีความว่าเป็นการทำทาบระเบียบโลกเสรีนิยมของสหรัฐฯ เช่นเดียวกัน ดู (Schuman, Fulton, & Gering, 2023)

โดยเฉพาะในมิติของการแสวงหาสถานภาพใหม่ในระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจที่ประกอบขึ้นจากหลายอารยธรรมที่มีสถานะเท่าเทียมกัน

3.2.2 เรื่องเล่าว่าด้วยความอับยศอดสูแห่งชาติของรัสเซียหลังสงครามเย็นสิ้นสุด

ครั้งหนึ่งซารินาแคทเธอรีนมหาราช (Tsarina Catherine the Great) เคยมีพระราชปรารภต่อคำดูหมิ่นเหยียดหยามรัสเซียจากประเทศในยุโรปเอาไว้ว่า “ไม่มีชาติใดที่จะถูกใส่ร้ายด้วยความเท็จ ความเหลวไหล และความดูหมิ่นมากไปกว่ารัสเซียอีกแล้ว” สิ่งนี้สะท้อนถึงความไม่พอใจอย่างรุนแรงและเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า การใช้เรื่องเล่าเกี่ยวกับการถูกเหยียดหยามจากชาติตะวันตกของรัสเซียดำเนินมาอย่างยาวนานแล้ว (Verpoest, 2022, p. 86) และจะสังเกตเห็นได้ว่าคำอธิบายเกี่ยวกับความอับยศอดสูหรือความอับอายของชาติ (national humiliation) ของรัสเซียมักเชื่อมโยงกับความกังวลที่มีต่อการรับรู้จากสายตาของชาติตะวันตก (Verpoest, 2022, pp. 87-88) และปรากฏควบคู่ไปกับกระบวนการทำให้รัสเซียเป็นสมัยใหม่ (modernization) ซึ่งหมายถึงกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) และจุดนี้เองที่ตะวันตกทำหน้าที่สองด้าน คือเป็นทั้งบรรทัดฐานที่จักรวรรดิรัสเซียในอดีตเคยพยายามต้องพัฒนาตนเองให้เป็นเช่นนั้น และในอีกด้านหนึ่งก็เป็นคู่แข่งที่คอยช่วงชิงและทำลายอำนาจด้วยในเวลาเดียวกัน

นักวิชาการจำนวนหนึ่งพยายามอธิบายความรู้สึกไม่ลงรอยระหว่างตะวันตกกับรัสเซียว่าเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างโลกทั้งสองที่มักมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบที่ไม่เคยดำเนินไปด้วยกันอย่างพร้อมเพรียง (untimely) กล่าวคือ ทั้งคู่ไม่เคยสัมพันธ์กันในลักษณะที่วางอยู่บนระนาบเดียวกันหรือระดับเดียวกันอย่างเท่าเทียมได้จริง และในหลายครั้งเกิดจุดเปลี่ยนสำคัญ⁶ ทำให้รัสเซียเลือกเปลี่ยนวิธีการจากการตั้งรับคำกล่าวหาที่สร้างความอับอายจากภายนอก (reactive humiliation) ในศตวรรษที่ 18-19 มาเป็นการสร้างเรื่องเล่าเชิงรุก (proactive) เกี่ยวกับความอับอายที่ตนเองได้รับการคุกคามของตะวันตกและทำให้ตนมีความชอบธรรมในการตอบโต้ (Verpoest, 2022, p. 92) โดยเฉพาะในจังหวะเวลาที่รัสเซียมองว่าตนกำลังตกอยู่ในที่นั่งลำบากที่สุดในแง่ของการรักษาสถานภาพดั้งเดิม นั่นก็คือช่วงภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ในทศวรรษ 1990

หนึ่งในปมปัญหาสำคัญที่กลายเป็นรอยร้าวระหว่างรัสเซียกับโลกตะวันตกนับตั้งแต่สงครามเย็นสิ้นสุดลงคือประเด็นเรื่องการขยายตัวขององค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization) หรือ NATO ไปทางทิศตะวันออกยังประเทศที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นพันธมิตรของสหภาพโซเวียตในกรอบข้อตกลงวอซอ (Warsaw Pact) และความรู้สึกถูกปิดล้อมของรัสเซียจากการที่ระยะห่างระหว่างพรมแดนของรัสเซียกับชาติ NATO ในปัจจุบันมีเพียงรอยกวาก็โลเมตรงเท่านั้นจากการที่เอสโตเนียได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของ NATO ในปี 2004 และล่าสุดคือฟินแลนด์กับสวีเดนในปี 2023 และ 2024 ตามลำดับ และข้อเท็จจริงเหล่านี้ต่อมาจะถูกรัสเซียใช้กล่าวหาสหรัฐฯ และโลกตะวันตกว่าการสนับสนุนการขยายตัวดังกล่าวของ NATO ได้ละเมิดคำมั่นสัญญาที่ครั้งหนึ่งตะวันตกเคยให้ไว้กับรัสเซียในสมัยประธานาธิบดี George H. W. Bush ในช่วงที่สหภาพโซเวียตกำลังจะสิ้นสภาพลง

ปมปัญหาสำคัญของความขัดแย้งของทั้งคู่ในข้างต้น วางอยู่บนสิ่งที่ผู้วิจัยเสนอว่าเป็นการเลือกเก็บความทรงจำที่แตกต่างกันของสองฝ่ายในห้วงเวลาที่สงครามเย็นกำลังจะสิ้นสุดลง ที่ต่อมากจะนำไปสู่การผลิตเรื่องเล่า

⁶ หนึ่งในข้อเสนอสำคัญของ เอ. วี. อุตกิน (A. V. Utkin) นักวิชาการจาก Russian Academy of Sciences และที่ปรึกษาคณะกรรมการกิจการต่างประเทศของสภา Duma จากหนังสือเรื่อง Унижение России: Брест, Версаль, Мюнхен (2004) ซึ่งแปลตรงตัวได้ว่าความอับอายของรัสเซียโดยพิจารณาจากกรณีที่เกิดขึ้นในเบรสต์ แวร์ซาย และมิวนิก ในศตวรรษที่ 20

(narrative) และการกำหนดนโยบายจากเรื่องเล่าที่ว่านี้ซึ่งวางอยู่บนฐานคิดที่ต่างกันของตะวันตกกับรัสเซียว่า NATO จะไม่ขยายออกมายังทิศตะวันออก “แม้แต่เพียงนิ้วเดียว” (Not one inch eastward) ซึ่งรัสเซียอ้างว่าเป็นคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้โดยนาย James A. Baker รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐฯ ในเวลานั้น และถูกพูดต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นสิ่งที่นักวิชาการที่เชื่อในเรื่องเล่านี้อธิบายว่าเป็นความเข้าใจดั้งเดิม (conventional wisdom) ของรัสเซีย ในขณะที่อีกด้านหนึ่งสหรัฐฯ และตะวันตกกลับอธิบายในเวลาต่อมาว่าตนและพันธมิตรไม่ได้เคยมีข้อตกลงเช่นว่าหรือเคยให้พันธสัญญาในลักษณะดังกล่าวแก่รัสเซียเลย ดังนั้นวลีอมตะในการประชุมระหว่างรัฐมนตรี Baker ของสหรัฐฯ กับ Gorbachev ในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 1990 ว่า NATO จะไม่ขยายตัวไปยังตะวันออกแม้แต่เพียงนิ้วเดียวในปี 1990 จึงถูกอธิบายจากสหรัฐฯ ว่าเป็นเพียงเทคนิคในการเจรจาเพื่อรวมชาติเยอรมนี แต่ไม่มีนัยสำคัญต่อประเทศในยุโรปส่วนอื่น ๆ หลังจากข้อตกลงดังกล่าวนั้นเสร็จสิ้นแต่อย่างใด ดังนั้นบรรดานักวิชาการที่สนับสนุนเรื่องเล่าแบบหลังนี้จึงมองว่าหลักประกันด้านความมั่นคงที่รัสเซียเข้าใจเป็นเพียงการที่กักเอาเองหรือแรงกว่านั้นคือเป็นมายาคติที่สร้างขึ้นมาหลอกตัวเองเท่านั้น (Sarotte, 2010, p. 120)

ทว่าความซับซ้อนของเรื่องเล่าเรื่องการทรยศหักหลังของโลกตะวันตกในมุมมองสหภาพโซเวียตและต่อมาคือรัสเซียนั้นไม่ได้ยุติลงแค่เพียงประเด็นเรื่องการตีความนัยของการสนทนาในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 1990 ที่แตกต่างกันของสองฝ่ายเท่านั้น แต่ยังมีประเด็นเรื่องการแสวงหาสถานภาพใหม่ของรัสเซียกับรัฐ NATO ในช่วงแรกที่ไม่ประสบความสำเร็จอีกด้วย โดยหากย้อนกลับไปพิจารณาท่าทีของรัสเซียภายใต้ Yeltsin ช่วงแรก ผู้วิจัยพบว่าประเด็นเรื่องการขยายสมาชิกภาพของ NATO ยังไม่ได้ถูกมองหรือวางกรอบว่าเป็นภัยความมั่นคงของรัสเซียมาตั้งแต่แรก พูดอีกอย่างหนึ่งคือในตอนแรกรัสเซียยังไม่ได้พิจารณา NATO ในฐานะภัยคุกคามของตนราบเท่าที่ตนเข้าไปมีบทบาทหรือเป็นสมาชิกขององค์การความร่วมมือนี้ด้วย โดยจะพบว่าในช่วงต้นทศวรรษ 1990 รัสเซียยังไม่ได้มีท่าทีปฏิเสธการขยายตัวของ NATO อย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้ามรัสเซียกลับมองว่าหากการขยายดังกล่าวรวมรัสเซียเข้าไปหรือมีการจัดวางรัสเซียในฐานะพันธมิตรหลักของสหรัฐฯ ในกรอบความร่วมมือดังกล่าวด้วยแล้ว การขยายตัวดังกล่าวย่อมถือเป็นโอกาสของรัสเซียหลังสงครามเย็นที่จะยกระดับสถานะของตนในระบบระหว่างประเทศ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นด้วยกับแนวทางการตีความที่ว่าความไม่พอใจของรัสเซียต่อการขยายตัวของ NATO ไม่ได้วางอยู่บนการของการขยายตัวขององค์การโดยตัวเอง (per se) หากแต่วางอยู่บนประเด็นเรื่องการกีดกันรัสเซียออกไปอยู่นอกระบบความมั่นคงร่วม (collective security system) ของยุโรปหลังสงครามเย็นมากกว่า (Radchenko, 2020, p. 769) ซึ่งในประเด็นนี้สำหรับผู้วิจัยแล้วคือการเลือกดำเนินยุทธศาสตร์แบบแรก นั่นคือการจัดวางตนเองเป็นส่วนหนึ่งของยุโรปเพื่อแสวงหาสถานภาพใหม่ภายใน NATO แม้ว่าสุดท้ายแล้วความพยายามดังกล่าวของรัสเซียจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม

ความพยายามที่จะเข้าไปเป็นหุ้นส่วนของ NATO และการมอง NATO ในเชิงบวกนี้ ปรากฏอย่างชัดเจนผ่านถ้อยแถลงและการสารทางการเมืองจำนวนมากของรัสเซียตั้งแต่สมัยของประธานาธิบดี Yeltsin มาจนกระทั่งประธานาธิบดี Putin ช่วงแรก เช่น คำกล่าวของ Yeltsin ต่อสภาคองเกรสของสหรัฐฯ ในปี 1992 ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนโลกทัศน์จากการเผชิญหน้ามาเป็นการสร้างความร่วมมือและนโยบายที่มีลักษณะสนับสนุนโลกตะวันตกอย่างเปิดเผย (Yeltsin, 1992) รวมถึงท่าทีของตัวประธานาธิบดี Putin ในช่วงแรกด้วยเช่นกัน ดังปรากฏผ่านถ้อยแถลงต่อที่ประชุมใหญ่ NATO ในปี 2002 ของเขา (NATO, 2002) ซึ่งสะท้อนว่า Putin ในขณะนั้นยังคงมองว่ารัสเซียคือส่วนหนึ่งของอารยธรรมยุโรปตะวันตกมากกว่ายุทธศาสตร์หันไปหาโลกตะวันออก

จากข้อเท็จจริงข้างต้น ผู้วิจัยจึงมองว่าจุดเปลี่ยนในการมองปัญหา (problematization) ของรัสเซียต่อการขยายตัวของ NATO เกิดจากการที่รัสเซียไม่บรรลุผลลัพธ์ตามที่ตนคาดหวัง นั่นคือสถานะหุ้นส่วนสำคัญทางความมั่นคงกับสหรัฐฯ ซึ่งถูกปฏิเสธและกลายเป็นจุดเริ่มต้นของชุดคำอธิบายหลักของรัสเซียเรื่องการถูกทรยศและการสูญเสียเกียรติภูมิ และทำให้เรื่องเล่าแบบหุ้นส่วนหรือแบบบูรณาการกับชาติตะวันตก (partnership or integrationist narrative) ค่อย ๆ เสื่อมคลายมณฑลลง และในขณะเดียวกันก็ไปเสริมพลังให้กับเรื่องเล่าเชิงปฏิปักษ์ (adversarial narrative) แทน โดยจุดเริ่มต้นของเรื่องเล่าว่าด้วยการทรยศหักหลังนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าจำต้องย้อนกลับไปพิจารณาปฏิกริยาของรัสเซียต่อการขยายตัวของ NATO หลังสงครามเย็นสิ้นสุดในปี 1999 และ 2004 ตามลำดับ ซึ่งในอีกด้านหนึ่งก็สัมพันธ์กับการสร้างความชอบธรรมของพลังทางการเมืองภายในประเทศที่เปลี่ยนแปลงจากฝ่ายนิยมตะวันตกไปเป็นฝ่ายชาตินิยม (Sakwa, 2008, p. 241) และสอดคล้องกับการสร้างภาพลักษณ์ของประธานาธิบดี Yeltsin ในช่วงท้ายซึ่งส่งต่อมายังประธานาธิบดี Putin ว่าเป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์แห่งชาติของรัสเซียจากการรุกรานของโลกตะวันตก และเป็นจุดที่เรื่องเล่าเกี่ยวกับการทรยศหักหลังเข้ามาทำหน้าที่สำคัญในการสร้างความชอบธรรมของรัสเซียในการปกป้องตนเอง (self-defense) เพื่อรักษาสถานภาพดั้งเดิมในความสัมพันธ์กับตะวันตกและ NATO พร้อม ๆ กับการแสวงหาสถานภาพใหม่ในระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจในฐานะสะพานยูเรเชียแทน

จุดเปลี่ยนแรกเกิดขึ้นในช่วงหลังปี 2004 หรือก็คือการขยายสมาชิกภาพของ NATO ครั้งที่สองหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง ซึ่งต้องพิจารณาประกอบกับเหตุการณ์การปฏิวัติทุลาบในจอร์เจียในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน เพราะการที่จอร์เจียปฏิรูปให้ตัวเองกลายเป็นเสรีประชาธิปไตยแบบตะวันตกและต่อมาได้แสดงเจตจำนงชัดเจนที่จะเข้าร่วม NATO ย่อมสร้างสถานการณ์ที่ทำให้ต่อมารัสเซียนำไปใช้อธิบายว่าตนเองกำลังถูกดูหมิ่นและถูกกีดกันทางการเมืองจากโลกตะวันตก (Tsygankov, 2012, p. 244) ดังนั้น พัฒนาการทางการเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างปี 2006–2007 ทั้งการปฏิวัติทุลาบในจอร์เจีย และการปฏิวัติสีส้มในยูเครน จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้รัสเซียไม่พอใจสหรัฐฯ และ NATO ซึ่งต่อมากจะปรากฏอย่างชัดเจนในการวิพากษ์วิจารณ์ตะวันตกอย่างรุนแรงของ Putin ในสุนทรพจน์ ณ กรุง Munich ในปี 2007 หรือ 3 ปีหลังจากการขยายตัวของ NATO ครั้งที่สองภายหลังสิ้นสุดสงครามเย็น โดยในสุนทรพจน์ดังกล่าว Putin กล่าวโจมตีตะวันตกอย่างเปิดเผย และมีการใช้คำที่สะท้อนนัยของการถูกยั่วยุก่อนอย่างชัดเจนว่า

ผมคิดว่าเป็นที่ชัดเจนแล้วว่า การขยายตัวของ NATO ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ การทำให้พันธมิตรเหล่านี้ทันสมัยขึ้น หรือไม่ได้เกี่ยวกับการสร้างหลักประกันด้านความมั่นคงในยุโรป ตรงกันข้าม สิ่งนี้คือการพยายามยั่วยุครั้งสำคัญ (serious provocation) ที่บ่อนทำลายระดับความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และเราย่อมมีสิทธิที่จะตั้งคำถามว่า การขยายตัวนี้มีเป้าหมายต่อใครกันแน่? แล้วคำรับรองที่หุ้นส่วนจากชาติตะวันตกเคยให้ไว้หลังการสลายตัวของข้อตกลงวอซอ นั้นหายไปไหนแล้ว? วันนี้ไม่มีใครแม้แต่จะจดจำถ้อยแถลงเหล่านั้น แต่ผมจะขออนุญาตทบทวนให้ผู้ฟังที่นี่อีกครั้ง โดยขอยกคำกล่าวของเลขาธิการ NATO คือ นายโวนเนอร์ที่กรุงบรัสเซลส์ เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 1990 ว่า “ข้อเท็จจริงที่ว่าเราพร้อมที่จะไม่วางกองกำลังของ NATO ภายนอกดินแดนของเยอรมนี ถือเป็นหลักประกันด้านความมั่นคงอันหนักแน่นต่อสหภาพโซเวียต” แล้ววันนี้ หลักประกันเหล่านั้นอยู่ที่ใดกัน? (President of Russia, 2007)

จากคำปราศรัยข้างต้น จะพบว่าสิ่งที่รัสเซียกังวลอย่างชัดเจนในกรณีนี้ คือหลักประกันด้านความมั่นคง (security guarantee) ว่าการขยายตัวของ NATO จะไม่สร้างภัยคุกคามอันเด่นชัดและกระทบต่อความมั่นคงของรัสเซียในอนาคต

เกี่ยวกับมุมมองของเราต่อการขยายตัวของ NATO ไปทางตะวันออก ผมได้กล่าวไปแล้วถึงหลักประกันที่เคยให้ไว้แต่ไม่ได้รับการปฏิบัติในปัจจุบัน คุณคิดหรือว่าเป็นเรื่องปกติในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ? เอาละ ถ้าจะให้ลืมหืมก็ลืมหืมไป ลืมหลักประกันเหล่านั้นเสียก็ได้ เมื่อพูดถึงประชาธิปไตยและการขยายตัวของ NATO ต้องย้ำว่า NATO ไม่ใช่องค์กรสากลเช่นเดียวกับ UN แต่เป็นพันธมิตรทางการเมืองและการทหารโดยตรง การเมืองและการทหาร! แน่แน่นอนว่าการสร้างหลักประกันด้านความมั่นคงของตนเองเป็นสิทธิของรัฐอธิปไตยทุกประเทศ เราไม่ได้โต้แย้ง ไม่ได้คัดค้านในสิ่งนี้เลย แต่คำถามคือ เหตุใดจึงจำเป็นต้องวางโครงสร้างพื้นฐานทางทหารไว้ที่ชายแดนของเราระหว่างการขยายตัวเช่นนี้? มีใครสามารถตอบคำถามนี้ได้หรือไม่? เว้นแต่การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานทางทหารนั้นจะเกี่ยวข้องกับการต่อสู้กับภัยคุกคามระดับโลกในปัจจุบัน (President of Russia, 2007)

คำปราศรัยของประธานาธิบดี Putin ในการประชุม Munich Security Conference ในปี 2007 ยังรวมถึงการต่อต้านแนวคิดแบบเอกภาคีของสหรัฐฯ (US unipolarity) และสนับสนุนระเบียบโลกแบบหลายขั้ว ซึ่งจะกลายเป็นชุดคำอธิบายหลักของ Putin ที่ถูกใช้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงสงครามในยูเครนในปัจจุบัน ดังนั้นปี 2007 จึงเป็นจุดเปลี่ยนแรกที่ทำให้เรื่องเล่าของรัสเซียเปลี่ยนจากความร่วมมือเพื่อให้บรรลุการเป็นหุ้นส่วนทางความมั่นคงกับ NATO ไปเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับการถูกทรยศหักหลังจากตะวันตกเพื่อเผชิญหน้าและยับยั้งการขยายตัวของ NATO แทน

จุดเปลี่ยนต่อมาที่เสริมแรงให้แก่แนวคิดเรื่องการถูกทรยศหักหลังและความอภัยแห่งชาติของรัสเซีย คือเหตุการณ์ยูโรไมด์นในยูเครนปี 2014 ซึ่งประธานาธิบดี Putin เปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ Arab Spring และกล่าวหาตะวันตกที่กำลังทำลายผลประโยชน์ของรัสเซียและชาวรัสเซียในประเทศเหล่านั้น ด้วยการแทรกแซงทางอ้อมผ่านการสนับสนุนองค์กรไม่แสวงหากำไรข้ามชาติเทียม ๆ (pseudo-NGOs) เพื่อผลักดันวาระทางอารยธรรมและสถาปนาระบบเสรีประชาธิปไตยในประเทศเหล่านั้น และทำให้ในเวลาต่อมาประธานาธิบดี Putin ตัดสินใจตรากฎหมายหลายฉบับในช่วงก่อนปี 2014 เพื่อเพิ่มการควบคุมสื่อเสรีและ NGOs ที่รับทุนจากต่างชาติ ต่อมาจะยิ่งถูกใช้ในการโจมตีตะวันตกอย่างดุเดือดว่ากำลังทำลายผลประโยชน์ของรัสเซีย

วิกฤติในปี 2014 จึงเป็นอีกจุดเปลี่ยนที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับโลกตะวันตกอย่างร้ายแรง และทำให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับความอภัยของรัสเซียเปลี่ยนแปลงจากการเล่าเรื่องการทรยศแบบ “เชิงรับ” ไปสู่การเล่าเรื่องใน “เชิงรุก” แทน และสิ่งนี้จะถูกใช้สร้างความชอบธรรมในการผนวกแคว้นไครเมีย อันสะท้อนว่านับแต่นั้นรัสเซียต้องการจะ “ยุติศึกที่ตะวันตกบังคับใช้เพียงฝ่ายเดียวมาเป็นเวลาต่อศตวรรษ” โดยรัสเซียจะไม่ยอมจำนนต่อตะวันตกและไม่จำเป็นต้องพยายามเป็นส่วนหนึ่งของตะวันตกอีกแล้ว เหนือไปกว่านั้น ประธานาธิบดี Putin ยังเปรียบเทียบการทำประชามติของประชาชนในไครเมียในปี 2014 กับการทำประชามติของโคโซโวที่สหรัฐฯ เคยหนุนหลังในปี 1999 อันสะท้อนเป็นอย่างดีว่าประธานาธิบดี Putin ต้องการย้อนเกล็ดตะวันตก พร้อมกันก็ต้องการแสดงออกว่ารัสเซียยังคงระลึกรู้สึกอยู่เสมอว่าตนเคยได้รับความอภัยในอดีตจาก

ตะวันตกอย่างไร ในทำนองเดียวกับการที่รัฐมนตรีต่างประเทศ Lavrov ใช้กรณีมายอต (Mayotte) ซึ่งเป็นดินแดนโพ้นทะเลที่ประชาชนเลือกที่จะอยู่กับฝรั่งเศสแทนที่จะเป็นเอกราชร่วมกับคอโมโรส (Comoros) มาเป็นอีกตัวอย่างในการย้อนเกล็ดชาติตะวันตกว่าการลงประชามติที่มีผลทางการเมืองในระดับระหว่างประเทศเกิดขึ้นได้ และการทำประชามติในแคว้นไครเมียของยูเครนเองก็ตั้งอยู่ในกรอบคิดแบบเดียวกัน ดังนั้นการยกกรณีโคโซโวและมายอตมาใช้จึงเป็นการย้อนเกล็ดในปมที่ตนเองเคยได้รับความอับยศ (counter-stigmatization) ของรัสเซียอย่างชัดเจน และยังสะท้อนว่าสิ่งที่รัสเซีย (ตามคำอธิบายของ Putin) ประสงค์คือสถานภาพที่เท่าเทียมกับตะวันตกอันแสดงออกผ่านการให้เกียรติและ “ความเคารพซึ่งกันและกัน” โดยไม่พยายามครอบงำหรือละเมิดเจตจำนงของอีกฝ่ายและคำนึงถึงผลประโยชน์ของทุกประเทศที่มีส่วนร่วมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเหตุนี้ Putin จึงสรุปว่าชาติตะวันตกจึงมีมาตรฐานที่ไม่เท่าเทียมและ “พยายามกดขี่รัสเซียเสมอมา” (Utkin cited in Verpoest, 2022, pp. 93-94)

วิกฤตการณ์ยูโรไมด์ในยูเครนช่วงปี 2013–2014 จึงสร้างรอยร้าวครั้งสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างโลกตะวันตกกับรัสเซีย และเป็นจุดที่รัสเซียเริ่มสร้างความเป็นอื่นในทางภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitical otherness) ระหว่างตนกับยุโรปเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอับยศและความอับอายจากการถูกเหยียดหยามจากตะวันตกของรัสเซียได้เป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับว่าการสร้างความเป็นอื่นดังกล่าวยอมมาพร้อมกับราคาที่รัสเซียต้องจ่าย นั่นคือการบีบให้ความสัมพันธ์กับโลกตะวันตกโดยเฉพาะยุโรปและ EU พัฒนาไปในทิศทางของการเผชิญหน้าและถูกวางไว้ในฐานะฝ่ายตรงข้ามกันอย่างชัดเจน ผลลัพธ์คือการหวนกลับไปใช้ยุทธศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของยุโรประหว่างรัสเซียกับ EU ในอนาคตกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากขึ้นตามไปด้วย เพราะโอกาสที่จะเกิดคำอธิบายย้อนกลับเพราะหลอมรวมกับยุโรปอีกครั้ง (narrative convergence) ย่อมไปด้วยกันไม่ได้กับเรื่องเล่าที่รัสเซียพยายามผลิตซ้ำอยู่ภายใต้การผนวกแคว้นไครเมียและสงครามในยูเครน

กล่าวโดยสรุป นับแต่ช่วงทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอับยศและความอับอายที่ได้รับจากโลกตะวันตกของรัสเซีย มีฉากหลัง (setting) อย่างน้อยสามประเด็น ได้แก่ (1) ความต้องการได้รับการยอมรับของรัสเซีย โดยเน้นศักดิ์ศรี ความเสมอภาค และการเคารพซึ่งกันและกันในเวทีระหว่างประเทศ (2) ภัยคุกคามจากการถูกปิดล้อมจากตะวันตกและการกีดกันรัสเซียออกจากสถานะมหาอำนาจ และ (3) การต่อต้านการดำเนินการแบบเอกภาคี (unilateral) และสนับสนุนโลกแบบพหุขั้ว ซึ่งสำหรับผู้วิจัยแล้วทั้งสามประเด็นนี้ต่างมีความสัมพันธ์และบรรจบกันภายใต้มโนทัศน์ทางภูมิรัฐศาสตร์แบบยูเรเชียของรัสเซีย โดยมีแกนกลางของเรื่องเล่าอยู่ที่การกำหนดสถานะของตนกับโลกตะวันตกในฐานะมหาอำนาจของยุโรปที่ควรได้รับการยอมรับและสถานภาพที่ทัดเทียมกันแต่กลับถูกมองข้ามจากตะวันตก ในขณะที่การเล่าเรื่องในเชิงรับจะเน้นไปที่การถูกปิดล้อมและการกีดกันก็มักจะชี้ว่ารัสเซียเป็นสมาชิกแต่เดิมที่เป็นสมาชิกของระบบระหว่างประเทศที่ถูกกีดกันจากการตัดสินใจสำคัญ ๆ ที่มีผลต่อระบบโดยรวมและโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กระทบต่อสถานภาพดั้งเดิมของรัสเซียเอง และสุดท้ายการเล่าเรื่องแบบเชิงรุกเพื่อสนับสนุนโลกแบบพหุขั้ว และกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้วิจัยเสนอว่า ได้ทำให้รัสเซียต้องหันไปดำเนินยุทธศาสตร์ตามกรอบคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ของลัทธิยูเรเชียใหม่มากขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าสุดท้ายจะตระหนักได้ว่าการปฏิเสchutzยุโรปอย่างสิ้นเชิงจะเป็นไปไม่ได้ และทำให้ต้องวางสถานะของตนเองในฐานะสะพานแห่งยูเรเชียที่ไม่ใช่ทั้งยุโรปและเอเชีย ตามตัวอย่างของทิม มาร์แชลล์ที่ผู้วิจัยยกมานำเสนอไว้หน้าแรกของบทความวิจัยนี้

4. บทสรุป

การหวนกลับมาของลัทธิยูเรเชียใหม่ของรัสเซียภายหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายไปแล้วกว่า 3 ทศวรรษ สะท้อนว่าในปัจจุบันรัสเซียมีได้จำกัดตนเองในฐานะมหาอำนาจของยุโรปเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่พยายามนิยามตนเองใหม่ในฐานะรัฐที่เป็นสะพานแห่งยูเรเชียผ่านยุทธศาสตร์สองซีกโลก (Dual-Hemisphere Strategy) อันเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านภูมิรัฐศาสตร์ กับปัจจัยด้านการสร้างอัตลักษณ์ภายในประเทศ โดยในมิติแรก รัสเซียมุ่งรักษาจุดแห่งอำนาจในพื้นที่รัฐใกล้เคียงเพื่อธำรงอิทธิพลและสถานภาพดั้งเดิมจากการขยายตัวของ NATO และในขณะเดียวกันก็พยายามสร้างจุดแห่งอำนาจใหม่ในภูมิภาคยูโร-แปซิฟิกผ่านความร่วมมือกับจีน อินเดีย และประเทศในเอเชียอื่น ๆ ภายใต้อกรอบองค์กรพหุภาคี เช่น SCO EAEU CSTO และ BRICS ดังนั้นจะเห็นอย่างชัดเจนว่าการดำเนินยุทธศาสตร์สองซีกโลกภายใต้แนวคิดลัทธิยูเรเชียใหม่ได้กลายเป็นแกนกลางของนโยบายต่างประเทศร่วมสมัยของรัสเซีย โดยมีอาณาบริเวณที่เป็นเป้าหมายหลักสองแห่งคือ พื้นที่รัฐใกล้เคียงและพื้นที่ยูโร-แปซิฟิก ซึ่งต่างเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญที่รัสเซียใช้ในการธำรงสถานภาพเดิมของตนในฐานะมหาอำนาจและในขณะเดียวกันก็พยายามแสวงหาสถานภาพใหม่ในโลกแบบพหุขั้ว และยุทธศาสตร์นี้ไม่เพียงเป็นเครื่องมือเชิงภูมิรัฐศาสตร์ในการรักษาจุดแห่งอำนาจกับตะวันตกเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกเชิงอัตลักษณ์ที่ตอกย้ำบทบาทของรัสเซียในฐานะ “รัฐ-อารยธรรม” ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะโดยมุ่งสถาปนาตนเองเป็นศูนย์กลางของภูมิรัฐศาสตร์ยูเรเชียและยูโร-แปซิฟิกในศตวรรษที่ 21 อีกด้วย

ส่วนในมิติด้านการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของประเทศนั้น ผู้วิจัยพบว่ารัสเซียกำลังพยายามสร้างคำอธิบายอัตลักษณ์ใหม่ของตนในฐานะ “รัฐ-อารยธรรม” ที่เน้นความเป็นเอกเทศและความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เพื่อตอบโต้กรอบคิดเสรีนิยมแบบตะวันตก พร้อม ๆ กับการใช้เครื่องมือที่เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับความอภัยศอดสูและความอับอายแห่งชาติ ซึ่งมีทั้งเรื่องเล่าในเชิงรับซึ่งจะเน้นไปที่การถูกปิดล้อมและการกีดกันที่มีขึ้นว่าแต่เดิมที่รัสเซียเป็นสมาชิกของระบบระหว่างประเทศที่ถูกกีดกันจากการตัดสินใจสำคัญ ๆ ที่มีผลต่อสถานภาพดั้งเดิมของรัสเซียเอง ก่อนที่ต่อมาจะยกระดับไปเป็นเรื่องเล่าเชิงรุกเพื่อท้าทายระเบียบโลกแบบเสรีนิยมของตะวันตก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐฯ กับชาติพันธมิตร ด้วยการหันไปสนับสนุนโลกแบบพหุขั้วที่ขับเคลื่อนด้วยความกลมกลืนแห่งอารยธรรมมากกว่าการแข่งขันเพื่อความเหนือกว่า และสิ่งนี้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้วิจัยเสนอว่าได้บีบให้รัสเซียจำต้องหันไปดำเนินยุทธศาสตร์ตามกรอบคิดทางภูมิรัฐศาสตร์แบบลัทธิยูเรเชียใหม่มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะการมุ่งสู่ตะวันออกและปฏิเสชตะวันตกที่มากขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าสุดท้ายจะตระหนักได้ว่าการปฏิเสชยุโรปอย่างสิ้นเชิงจะเป็นไปไม่ได้ และพยายามจะหวนกลับมาอธิบายตนเองในฐานะสะพานแห่งยูเรเชียแทน เพราะยังความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับโลกตะวันตกพัฒนาไปในทิศทางของการเผชิญหน้ามากเท่าใด โอกาสของการหวนกลับไปใช้ยุทธศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของยุโรประหว่างรัสเซียกับ EU ในอนาคตจะยิ่งกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากมากขึ้นเท่านั้น

Reference

- Götz, E. (2017). Putin, the state, and war: The causes of Russia's near abroad assertion revisited. *International Studies Review*, 19(3), 228–253. <https://doi.org/10.1093/isr/vix021>
- Karaganov, S. (2016, October 25). *From East to West, or Greater Eurasia*. Russia in Global Affairs. <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/From-East-to-West-or-Greater-Eurasia-18440>

- Karaganov, S. (2018). The new Cold War and the emerging Greater Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 9(2), 85–93.
- Köstem, S. (2019, February 26). *Kennan Cable No. 40: Russia's search for a Greater Eurasia: Origins, promises, and prospects*. Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no-40-russias-search-for-greater-eurasia-origins-promises-and-prospects>
- Kremlin. (2025, September 1). *Заседание Совета глав государств – членов ШОС; SCO Heads of State Council Meeting*. Kremlin.ru. <https://ru.kremlin.ru/events/president/news/77891>
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism: An ideology of empire*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Lewis, D. (2019). *Strategic culture and Russia's 'Pivot to the East': Russia, China, and 'Greater Eurasia'* (Marshall Center Security Insight No. 34). Marshall Center. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/strategic-culture-and-russias-pivot-east-russia-china-and-greater-eurasia-0>
- Liik, K. (2014). *Russia's "Pivot" to Eurasia*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/publication/russias_pivot_to_eurasia/
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
- Medvedev, D. (2008). *Interview given by Dmitry Medvedev to television channels Channel One, Rossia, NTV*. Kremlin.ru. <http://ru.kremlin.ru/events/president/transcripts/48301>
- Ministry of Defense of the Russian Federation. (2010). *The military doctrine of the Russian Federation (Approved by President Dmitry Medvedev, February 5, 2010)*. Moscow: MOD of Russia. https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf
- Ministry of Defense of the Russian Federation. (2014). *The military doctrine of the Russian Federation (Approved by President Vladimir Putin, December 25, 2014)*. Moscow: MOD of Russia. <http://ru.kremlin.ru/supplement/461>
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2000). *The foreign policy concept of the Russian Federation (Approved by President Vladimir Putin, June 28, 2000)*. Moscow: MFA of Russia. https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/42608/
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). *The concept of the foreign policy of the Russian Federation (Approved by President Vladimir Putin, March 31, 2023)*. Moscow: MFA of Russia. https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/?lang=ru
- NATO. (2002, May 28). *Speech: Rome, Italy – 28 May 2002 [Speech]*. NATO. <https://www.nato.int/docu/speech/2002/s020528r.html>
- NATO. (2008, April 3). *Bucharest Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm
- Nikitina, Y. (2014). The “color revolutions” and “Arab Spring” in Russian official discourse. *Connections*, 14(1), 87–104.
- President of Russia. (2007, February 10). *Speech and the following discussion at the Munich Conference on Security Policy [Transcript]*. Kremlin.ru. <https://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- President of Russia. (2023, October 5). *Valdai International Discussion Club meeting*. Kremlin.ru. <https://en.kremlin.ru/events/president/news/72444>

- President of Russia. (2025, September 1). *SCO Plus meeting: Vladimir Putin took part in the SCO Plus meeting [Transcript]*. Kremlin.ru. <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/77895>
- Putin, V. (2012, December 12). *Послание Президента Федеральному Собранию; Address to the Federal Assembly*. Kremlin.ru. <http://ru.kremlin.ru/events/president/news/17118>
- Putin, V. (2013). *Заседание международного дискуссионного клуба «Валдай»; Meeting of the Valdai International Discussion Club*. Kremlin.ru. <http://kremlin.ru/events/president/news/19243>
- Putin, V. (2014, April 17). *Прямая линия с Владимиром Путиным; Direct Line with Vladimir Putin*. Kremlin.ru. <https://www.ru.kremlin.ru/events/president/transcripts/20796>
- Putin, V. (2014, October 24). *Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай»; Meeting of the Valdai International Discussion Club*. Kremlin.ru. <http://ru.kremlin.ru/events/president/news/46860>
- Putin, V. (2016). *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума; Plenary session of the St. Petersburg International Economic Forum*. Kremlin.ru. <http://ru.kremlin.ru/events/president/news/52178>
- Putin, V. (2022, February 24). *Обращение Президента Российской Федерации; Address by the President of the Russian Federation*. Kremlin.ru. <http://ru.kremlin.ru/events/president/news/67843>
- Radchenko, S. (2020). 'Nothing but humiliation for Russia': Moscow and NATO's eastern enlargement, 1993–1995. *Journal of Strategic Studies*, 43(6–7), 769–815.
- RIA Novosti. (2025, July 13) *Путин рассказал об истоках противоречий между Западом и Россией*. <https://ria.ru/20250713/putin-2028851534.html>.
- Sakwa, Richard. (2008). 'New Cold War' or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics. *International Affairs* 84(2), 241–267.
- Sarotte, M. E. (2010). Not one inch eastward? Bush, Baker, Kohl, Genscher, Gorbachev, and the origin of Russian resentment toward NATO enlargement in February 1990. *Diplomatic History*, 34(1), 119–140.
- Schuman, M., Fulton, J., & Gering, T. (2023). *How Beijing's newest global initiatives seek to remake the world order [Issue brief]*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/how-beijings-newest-global-initiatives-seek-to-remake-the-world-order/>
- Smith, G. (1999). Russia, geopolitical shift and the new Eurasianism. *Europe-Asia Studies*, 51(2), 201–232.
- Trenin, D. (2012, September 10). *Россия и страны СНГ: «взрождение» отношений [Russia and the CIS countries: The maturing of relations]*. Russian International Affairs Council. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-strany-sng-vzroslenie-otnosheniy/>
- Trenin, D. (2013, October 14). *Russia, a Euro-Pacific nation*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2013/10/russia-a-euro-pacific-nation?lang=en>
- Tsygankov, A. P. (2012). *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsygankov, A. P. (2013). *Russia's foreign policy: Change and continuity in national identity* (3rd ed.). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Verpoest, L. (2022). From defiance to civilizationalism: The securitization of humiliation in Russia. *Journal of Applied History*, 4(1), 85–101.

-
- Waltz, K. N. (1959). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Wilson, A. (2014). *Ukraine crisis: What it means for the West*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Yeltsin, B. N. (1992, June 17). *Address to U.S. Congress* [Transcript]. speeches-usa.com. http://www.speeches-usa.com/Transcripts/047_yeltsin.html
- Ziegler, Charles E. *Russia in the Pacific: The Quest for Great Power Recognition*. Oxford University Press, 2024.
- Zubok, V. M. (2009). *A failed empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.